

Miklós Takács

Katoličko sveučilište Péter Pázmány
Pázmány Péter Catholic University

Fakultet humanističkih
i društvenih znanosti

Faculty of Humanities
and Social Sciences,

Institut za arheologiju,

Odsjek za srednjovjekovnu europsku i

bliskoistočnu arheologiju

Institute of Archaeology, Dept. of Medieval
European and Near-Eastern Archaeology

Budapest, Hungary

takacs.miklos@btk.ppke.hu

Beatrix F. Romhányi

Sveučilište Reformirane crkve

Károli Gáspár u Mađarskoj

Károli Gáspár University

of the Reformed Church in Hungary

Odsjek za povijest

History Department

Budapest, Hungary

romhanyi.beatrix@kre.hu

Središta moći 9. stoljeća u Karpatskoj kotlini

U radu se razmatraju središta moći 9. stoljeća u Karpatskoj kotlini. Sama rekonstrukcija strukture vlasti onih koji su naslijedili dijelove teritorija nekadašnjeg Avarskog Kaganata nije problematična, ali je znatno teže ustanoviti točne lokacije njihovih središta moći. Teritorijalna rasprostranjenost tih središta u 9. stoljeću bila je krajnje neujednačena. Mreža koja se može uočiti u tom razdoblju zapravo predstavlja periferiju ranije mreže centara moći, koja je postojala u završnoj fazi Avarskog Kaganata. Ta periferna središta zadržala su svoju ulogu, a ponegdje su je čak i ojačala, dok su ona u centralnom dijelu Karpatske kotline nestala. S druge strane, slika teritorijalne rasprostranjenosti središta moći, koju spominje mađarski Anonim, prikazuje sasvim drukčiji uzorak u odnosu na mrežu dosad pouzdano potvrđenih centara moći 9. stoljeća. Stoga se može zaključiti da su mjesta koja opisuje Anonim izmišljena, a njegova ideja o širenju moći u vrijeme mađarskog osvajanja zapravo je samo projekcija teritorijalnog širenja Ugarskog Kraljevstva u doba Arpadovića.

Ključne riječi: Karpatska kotlina, središta moći, Avarski Kaganat, Mađari, mađarski Anonim.

Power centers of the 9th century in the Carpathian basin

This paper explores the centers of power in the 9th century in the Carpathian Basin. While reconstructing the power structures of those who inherited parts of the former Avar Khaganate poses little difficulty, pinpointing the exact locations of their power centers is a much greater challenge. The territorial distribution of these centers during the 9th century was highly uneven. Evidence suggests that the network visible in the 9th century was actually the periphery of an earlier system of power centers that existed during the final phase of the Avar Khaganate. These peripheral centers retained or even strengthened their roles, while those in the central regions of the Carpathian Basin disappeared. However, the territorial distribution of power centers as mentioned by the Hungarian Anonymous presents a completely different pattern compared to the so far confirmed centers of power in the 9th century. This discrepancy leads to the conclusion that the locations described by Anonymous were fictional, and his idea of the expansion of power during the Hungarian conquest period is merely a projection of the territorial expansion of the Kingdom of Hungary during the Árpád dynasty.

Keywords: Carpathian Basin, centers of power, Avar Khaganate, Hungarians, Hungarian Anonymous.

Uvod

Pri analizi rekonstrukcije strukture moći u Karpatskoj kotlini tijekom 9. stoljeća, ključni izazov nije nabrojiti sile koje su naslijedile dijelove teritorija nekadašnjeg Avarskog Kaganata, već pravi problem predstavlja sastavljanje popisa i precizna lokalizacija njihovih središta moći. Ta središta, koja su se pojavila u 9. stoljeću, imaju značajne arheološke implikacije za razumijevanje povijesnog razdoblja i geografskog konteksta u kojem su nastala.¹ Također, velika većina ranosrednjovjekovnih struktura vlasti, ne samo u Karpatskoj kotlini u 9. stoljeću već i u široj regiji srednjoistočne Europe, uložila je značajne napore u teritorijalizaciju svojih sfera utjecaja, prvenstveno uspostavljanjem i organizacijom središnjih mjesta. Ključno pitanje stoga nije: je li ovaj obrazac bio prisutan u Karpatskoj kotlini u 9. stoljeću, jer je to razvidno već iz oskudnih izvora, nego ako jest, kakav okvir okružuju ta središta?

Postavljaju se nekoliko općih pitanja u vezi s cijelom regijom srednjoistočne Europe. Naime, na razini pojedinih lokaliteta, nameće se pitanje može li se svaki sancevima omeđeni prostor smatrati središnjim mjestom te, ako to nije slučaj, koji su kriteriji koji omogućuju razlikovanje središnjeg mjesta od prostora koji je, barem u određenom trenutku, služio „isključivo“ kao utočište?² Također, postoji još jedan, možda i ozbiljniji problem na općoj razini, a tiče se metodologije analize centralnih mjesta u 9. stoljeću u srednjoistočnoj Europi, što uključuje i područja Karpatske kotline. Jedna od najvećih prepreka leži u načinu na koji je geografski okvir političke moći tretiran u znanstvenoj literaturi, kako ranije tako i danas. Naime, on se često rekonstruira ne kao okvir središta moći, već kao granica teritorija carstava ili manjih političkih entiteta³ koji su zahtijevali čvrste granice iako su njihova glavna središta moći obično bila smještena izvan same Karpatske kotline.⁴ Stoga je ključno naglasiti da je ideja poli-

Introduction

In the reconstruction of the power structure of the Carpathian Basin in the ninth century AD, the difficult question is not the enumeration of the powers that inherited parts of the territory of the former Avar Khaganate, but the listing and localisation of their centres of power. The question of the power centres that emerged in the ninth century has its own specific archaeological implications for the historical period and the geographical context in which they were established¹. However, it should be noted that the vast majority of early medieval authority structures, not only in the ninth century Carpathian Basin but also in the wider East-Central European region, made considerable efforts to territorialise their spheres of power by organising central places. The real question is not whether this was also typical of the Carpathian Basin in the ninth century, as is already apparent from the scarce sources, but if so, what kind of framework do these centres outline?

Concerning the whole region of East Central Europe there are several questions of general character. On the level of single sites: can every single enclosure be considered as a central place? If not, which are the criteria to distinguish between a central place and an enclosure used “only” as a refuge?² There is another, perhaps even more serious problem on general level. One of the general obstacles of the analysis of the central places of the ninth century in the East Central Europe, and within the Carpathian Basin, lies in the way how the geographical frame of the political power was and is treated in the scientific literature. It is usually reconstructed not as a framework of power centers but as a delineation of the extent of empires or smaller political entities³. They should have possessed firm borders, though having their main power centers usually outside of the Carpathian Basin itself⁴. It is

¹ Detaljan pregled literature koja se bavi središtima moći 9. stoljeća proširio bi ovu analizu. Kao dobar početak za istraživanje ove tematike vidi sažetke u: Macháček 2010; Macháček 2013, str. 235–248.

² Za teorijsku osnovu vidi Hodges 1982. U potrazi za središnjim mjestima (centrima moći), primjena analize mreža naselja i uključivanje specifičnih pokazatelja posebno su urodili plodom u Skandinaviji, vidi npr. Hårdh Larsson 2002. U kontekstu Karpatske kotline, za arpadovsko doba vidi F. Romhányi 2021a.

³ Szentpéteri 2017, str. 27–52.

⁴ Opis strukture moći koji se koristi u mađarskoj arhe-

¹ A detailed overview of the literature dealing with the power centers of the 9th c. would spread apart our present study. As a good starting for the survey see the following recapitulations: Macháček 2010; Macháček 2013, 235, 248.

² For the theoretical basis see Hodges 1982. The search for central places (power centres) by analysing the settlement networks and involving specific indicators is especially prolific in Scandinavia, see e.g. Hårdh Larsson 2002. In the context of the Carpathian Basin, for the Árpadian Age, see F. Romhányi 2021a.

³ Szentpéteri 2017, 27–52.

⁴ The description of the power structure used in the

tičke moći, kakvu danas razumijemo, šireći se čvrsto poput „tepiha od guste, a ponekad i tek labave tkanine“ oblikovana tek pri kraju srednjeg vijeka, odnosno u ranom novom vijeku.⁵ Tek su tada politički entiteti imali dovoljno prihoda za uspostavu i održavanje stabilne oružane sile kao i za pokretanje opsežne državne birokracije. Prije toga, politička moć bila je podijeljena i ostvarivala se putem središta moći koja su pripadala samom vladaru ili njegovim saveznicima.⁶ Za razdoblje ranog srednjeg vijeka, a posebno za Karpatsku kotlinu u 9. stoljeću, mnogo je prikladnije zamisliti teritorijalnu organizaciju vlasti kao mrežu „svjetionika“ koji ocrtavaju sustav „svjetlećih točaka u tami“, nego kao „gusto tkani tepih“. Također, treba imati na umu da ta središta nisu bila samo mjesta koncentracije vojne sile, već i upravna središta iz kojih se organizirala određena teritorijalna jedinica⁷, pri čemu bi stanovništvo tih područja, pretvoreno u podanike, opskrbljivalo novonastala središta „darovima“, odnosno raznovrsnom robom.

Kada je riječ o Karpatskoj kotlini, nužno je uzeti u obzir i prethodne okolnosti, odnosno specifičnu povijest ove regije u razdoblju od 6. do 8. stoljeća, pri čemu je Avarski Kaganat nesumnjivo ostavio poseban trag, osobito u pogledu organizacije svoje vlasti.⁸ Također, treba imati na umu da se struktura izvršenja političke moći znatno transformirala između posljednje trećine 6. stoljeća i kraja 8. stoljeća, što je zabilježeno i u pisanim izvorima.⁹ Premda bi prikaz različitih pokušaja rekonstruiranja

therefore to be emphasized with great accent: the idea of the political power in the way, how we see it today, having a firm spread like a carpet of a dense, or sometimes only of a loose fabric, was formulated in the end phase of the Middle Ages, or in the early modern times⁵. It happened, when the incomes of a political entity became high enough for establishing and maintaining a steady armed force and also for the actuation of a state bureaucracy of a large extent. Prior to this the political power was divided and wielded through power centers belonging to the ruler himself or to his allies⁶. It is for the circumstances of the early medieval period, and especially for the Carpathian Basin in the ninth century, much more suitable to think on the territorial organization of the power not as a densely weaved carpet, but as a network of lighthouses, delineating a system of shining points in the darkness. Further on, one must always keep in mind that the power centers were not only points of the concentration of military power, but also points, from where a given territorial unit was organized⁷. In order to turn its population into tenants supplying the emerging power center with their “gifts”, i.e. with goods of various types.

As for the Carpathian Basin one also need to take into account the antecedent, i. e. the specific history of the analyzed region in the sixth to eighth century. The Avar Khaganate certainly performed something specific also with respect to its organization of power⁸. Furthermore, we need to take into account

ologiji formuliran je u Bóna 1984, str. 346–373. Zaključak ove analize vidi u: Bóna, Szentpéteri 1994, str. 72 (karta); Szentpéteri 2017. Rekonstrukciju strukture vlasti 9. stoljeća koju je opisao István Bóna sažeo je na engleskom jeziku Pál Engel (2001, str. 3–5).

⁵ Promjenjiv koncept granice u ranoj modernoj Europi razradio je 1973. Lucien Febvre (1973, str. 208–218).

⁶ Detaljan pregled literature koja se bavi rekonstrukcijom političke strukture proširio bi ovo istraživanje. Stoga navodimo samo jednu analizu koja ima klasičnu vrijednost: Bloch 1939.

⁷ U ovom kontekstu također treba spomenuti već citiranu analizu: Bloch 1939, str. 369–372.

⁸ Uobičajen način rekonstrukcije strukture moći tijekom posljednje faze avarske vladavine predstavljaju analiza ratničkih grobova s bogatim grobnim priložima i njihovo kartiranje. Novi rezultati dobiveni ovim načinom analize prikazani su u: Szenthe, Gáll 2021, str. 345–366; Szenthe, Gáll 2022. Novi pregled s novog stajališta vidi u Szentpéteri 2019, str. 139–168.

⁹ Szenthe, Gáll 2022; Szenthe, Gáll 2021. Također vidi Szenthe 2019.

Hungarian archaeology was formulated in Bóna 1984, 346–373. The conclusions of this analysis can be seen in Bóna, Szentpéteri 1994, 72 (map), and Szentpéteri 2017.

The reconstruction of power structure of the ninth c. outlined by István Bóna was briefly recapitulated in English by Engel 2001, pp. 3–5.

⁵ The changing concept of border in early modern Europe was elaborated 1973 by Lucien Febvre: Febvre 1973, pp. 208–218.

⁶ A detailed overview of the literature dealing with the reconstruction of the structure political structure would spread apart our present study. We want the quote only an analysis of a classical value: Bloch 1939.

⁷ Also in this context is the already quoted study of classical value to be mentioned: Bloch 1939, pp. 369–372.

⁸ The usual way to reconstruct the power structure of the last phase of the Avar rule is to analyze the warrior graves with rich grave-goods by their mapping. New results in this way of analysis are to be found in Szenthe, Gáll 2021, 345–366; Szenthe, Gáll 2022. A new overview from a new standing point: Szentpéteri 2019, pp. 139, 168.

okvira moći u različitim fazama postojanja Kagana-
ta znatno premašilo okvire ovog istraživanja, važno
je napomenuti da svi znanstvenici koji su se bavili
ovom tematikom, na različite načine, nesumnjivo
priznaju postojanje mreže središta moći.¹⁰ Dakle,
činjenica da su postojale strukture moći ostaje neu-
pitna, samo se njihova dokumentacija i manifesta-
cija u arheološkim materijalima razlikuju, ovisno o
različitim rekonstrukcijama.¹¹

Što se tiče 9. stoljeća, pitanje središta moći po-
javljuje se na različite načine i s različitim znača-
jem u analizama različitih regija Karpatske kotli-
ne, a posebno je važno u sjeverozapadnom dijelu
kotline u kontekstu istraživanja arheološke baštine
jedinstvenog političkog entiteta poznatog kao Veli-
ka Moravska.¹² Uz to, veliki dio znanstvenika koji
proučavaju širenje takozvanog Prvog Bugarskog
Carstva prema sjeverozapadu također se bavio ana-
lizom ovog problema.¹³ Lingvisti su u tom kontek-
stu bili posebno angažirani u pokušajima pronala-
ženja središta moći Bugara u Karpatskoj kotlini u
9. stoljeću. Međutim, većina njihovih zaključaka i
identifikacija tih središta nije samo neutemeljena
već i nepouzdana.¹⁴ S druge strane, središta u dru-
gim regijama Karpatske kotline, poput Slavonije,
daleko su manje istražena, dok su u nekim slučajevima,
kao u zapadnim dijelovima Rumunjske, nji-
hova istraživanja u prevelikoj mjeri pod utjecajem
neopravdanih nacionalnih povijesnih narativa.¹⁵

Izvori analize

Kao izvor za daljnje analize sastavili smo popis
lokaliteta iz 9. stoljeća u Karpatskoj kotlini, koji se,
prema našem mišljenju, mogu smatrati središtima
moći. Popis uključuje tri vrste podataka. Prvu sku-
pinu čine arheološka nalazišta koja se tumače kao
središta moći, a navedena su standardnim pismom.
Druga skupina obuhvaća geografska imena mjesta
zabilježena u pisanim izvorima iz tog ili nešto ka-
snijeg doba, koja su istaknuta kurzivom. Treća kate-
gorija odnosi se na lokalitete potvrđene i arheološ-

that the structure of the execution of political power
was deeply transformed between the last third of
the sixth century and the end of the eighth, a fact
also recorded in written evidence⁹. To show the
various attempts to reconstruct the framework of
power in various phases of the existence of the
Khaganate would take us far from the subject of the
present study. It is though important to notice that
all the scholars who dealt with the topic in many
different ways definitely count with the existence
of the network of power centers¹⁰. Thus the mere
existence of power structures seem to be out of
question, only its registration and visualization in
the archaeological material is different, according
to different reconstructions¹¹.

Concerning the ninth century, the question of
power centers appears in several different ways,
and with a different importance in the analyses
of the various regions of the Carpathian basin. It
possesses big significance in the North-Western
part of the basin, in the investigation of the
archaeological heritage of the peculiar political
entity called Great Moravia¹². Further on, a large
part of scholars dealing with the North-Western
spread of the so called First Bulgarian Empire was
also reflecting also on analyzed the problem¹³. The
linguists were particularly active in the finding of the
power centers of the Bulgarians in the Carpathian
basin of the ninth century, but the most part of
their identifications is not only insecure, but also
unreliable¹⁴. The questions of the central places in
the other regions is far less developed, cf. Slavonia,
or is in too big extent affected by unjustifiable
national historical narratives, cf. the Western parts
of Romania¹⁵.

The sources of the analysis

As a source for further analyses we have
composed a list of sites from the ninth century
Carpathian Basin, which can be, by our opinion,

¹⁰ Szentpéteri 2019, str. 139–168.

¹¹ Szentpéteri 2017, str. 15–28, sl. 1–21.

¹² Detaljan pregled literature o Velikoj Moravskoj proširio bi našu sadašnju studiju. Citiramo samo jednu studiju: Curta 2009.

¹³ Takács 2016, str. 501–517.

¹⁴ Takács 2016, str. 503–507.

¹⁵ Ovo je pitanje nedavno analizirano u Gáll 2016, str. 257–323.

⁹ Szenthe, Gáll 2022; Szenthe, Gáll 2021. See also Szenthe 2019.

¹⁰ Szentpéteri 2019, pp. 139–168.

¹¹ Szentpéteri 2017, pp. 15–28, fig. 1–21.

¹² A detailed overview of the literature about Great Moravia would spread apart our present study. We quote only one study: Curta 2009.

¹³ Takács 2016b, pp. 501–517.

¹⁴ Takács 2016b, pp. 503–507.

¹⁵ This issue was recently analysed in Gáll 2016, pp. 257–323.

kim i pisanim izvorima, a navedeni su podebljanim slovima.

Također, sastavili smo još jedan popis koji sadrži nazive mjesta dokumentirane u pisanim izvorima znatno kasnije. Velik broj tih toponima potječe iz Anonimova djela *Gesta Hungarorum*.¹⁶ Izrada zasebnog popisa omogućuje detaljnu analizu kojom bi se dobile informacije o tome je li oblik njihova okvira usporediv s okvirom temeljenim na vjerodostojnim podacima.

Sastavili smo i treći popis, koji uključuje dvojbene primjere. Veći dio tih toponima problematičan je zbog nejasne kronologije ili nedovoljno potvrđene uloge kao središta moći.

Kako popularna, i često zloupotrebljavana, izreka kaže: „vrag je u detaljima“. Neki bi mogli izraziti sumnje u popis, bilo zbog pojedinih stavki koje su uključene, bilo zbog onih koje nedostaju. Potencijalne kontroverze detaljno su obrađene i objašnjene u dodatku, gdje iznosimo naše stajalište o dvojbennim toponimima i arheološkim nalazištima.

Popis središta moći 9. stoljeća u Karpatskoj kotlini i njezinoj neposrednoj okolini (karta 1)

Pouzdati primjeri

- 1 Bácsa – Szt. Vid (Mađarska)¹⁷
- 2 **Beograd** (Belgrad, Nándorfehérvár, Srbija)¹⁸
- 3a Bojná – Bojná I. (Valy) (Bajna, Slovačka)¹⁹
- 3b Bojná – Bojná II. (Hradisko) (Bajna, Slovačka)²⁰
- 3c Bojná – Bojná III.
(Žihľavník) (Bajna, Slovačka)²¹
- 3d Bojná – Bojná IV. (Nové Valy)
(Bajna, Slovačka)²²
- 3e Bojná – Bojná V. (Bajna, Slovačka)²³
- 4 Břeclav – Pohansko (Češka Republika)²⁴

¹⁶ György je analizirao Anonimova imena mjesta u nizu studija. Za pregled njegovih teza vidi Györfy 1983.

¹⁷ Tomka, Merva 2016. Lokalitet se nalazi na lijevoj obali rijeke Rábe, nasuprot gradu Györu, što sugerira da je od 11. stoljeća pripadao istom prostornom čvorištu kao i Győr.

¹⁸ Janković 1985; Janković 1997. Vidi i Takács 2021, str. 165–175.

¹⁹ Pieta, Ruttkay, Ruttkay 2006; Ivanič 2011, str. 62; Pieta, Robak 2018; Pieta, Robak 2023, str. 78–79.

²⁰ Pieta 2007; Pieta, Robak 2017; Pieta, Robak 2023, str. 79.

²¹ Pieta 2007.

²² Pieta, Robak 2023, str. 79.

²³ Pieta, Robak 2023, str. 80.

²⁴ Dostál 1975; Dostál 1985; Macháček 2007; Dresler, Mazuch 2019. Kratki pregled: Herold 2012, str. 66–67, 69 itd.

treated as power centers. The list contains three types of data. The first include archaeological sites to be interpreted as power centers. They appear in the list with normal letter type. Secondly: there is the set of geographical place names mentioned in contemporaneous or almost contemporaneous written sources. These names are given with italic letter type. A few places are on the list are attested in both written and archaeological source material. These are indicated in the list with bold letters.

We have also compiled another list, containing place names documented in written evidence much later. The vast majority of these place names appear in the *Gesta Hungarorum* of Anonymus¹⁶. The formulation of a separate list gives the opportunity of a separate analysis in order to get the information, whether the shape of their framework is comparable with the framework built up from the credible data.

We have compiled also a third list, with doubtful examples. A good part of these toponyms is questionable because of problems in their chronology. In the case of some others their role as a power center is not to be verified.

As the much used (and misused) idiom says, the devil lies in the details. Some may express their doubts concerning the list, either with regard to some of its items or some missing ones. The possible controversies are listed and explained in the appendix, if not for more, than to formulate our point of view concerning the doubtful toponyms, or archaeological sites.

The list of power centers of the ninth century in the Carpathian basin and its immediate surroundings (Map 1)

Firm examples

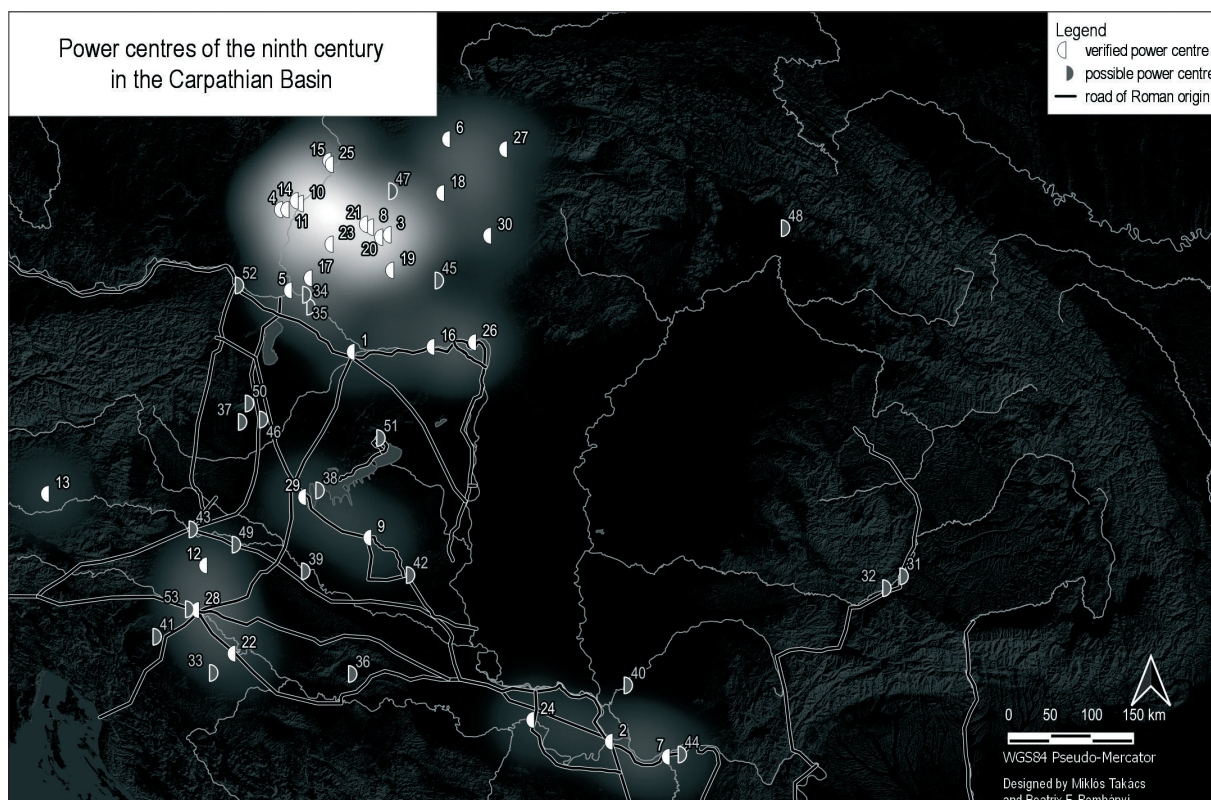
- 1 Bácsa – Szt. Vid (Hungary)¹⁷
- 2 **Beograd** (Belgrad, Nándorfehérvár, Serbia)¹⁸
- 3a Bojná – Bojná I. (Valy) (Bajna, Slovakia)¹⁹

¹⁶ György Györfy analysed the place names of Anonymus in a series of studies; for an overview of his theses see Györfy 1983.

¹⁷ Tomka, Merva 2016. The site is on the left bank of the Rába River, opposite to Győr, suggesting that it belonged to the same spatial hub as Győr from the eleventh century.

¹⁸ Janković M. 1985; Janković M. 1997. See also: Takács 2021, pp. 165–175.

¹⁹ Pieta, Ruttkay, Ruttkay 2006; Ivanič 2011, p. 62; Pieta, Robak 2018; Pieta, Robak 2023, pp. 78–79.

- 5 **Devín** (Dévény, Slovačka)²⁵
- 6 Divinka (Kisdivény, Slovačka)²⁶
- 7 Dubravica (Margum, Srbija)²⁷
- 8 Ducové – Kostolec (Ducó, Slovačka)²⁸
- 9 Kaposszentjakab/Zselicszentjakab (Maďarska)²⁹
- 10 Kopčany (Slovačka)³⁰
- 11 Kostice u Břeclave (Češka Republika)³¹
- 12 Lobor – Svetište Majke Božje Gorske (Hrvatska)³²
- 13 Maria Saal (Krnski grad, Austrija)³³
- 14 Mikulčice – Valy (Češka Republika)³⁴

²⁵ Chropovský 1978, str. 46–51; Placha, Hlavicová 2003, str. 30–45.

²⁶ Chropovský 1978, str. 58–59.

²⁷ Bugarski, Ivanišević 2013, str. 467–483.

²⁸ Ruttkay 1972, str. 130–139, 217–220; Ruttkay 1996. Kratki pregled lokaliteta: Chropovský 1978, str. 68–71; Filipec 2015, str. 180.

²⁹ Molnár 2017, str. 2–10.

³⁰ Na temelju crkvenih podataka pretpostavilo se da središte moći datira u 9. stoljeće: Baxa *et al.* 2005, str. 48–50; Poláček, Mazuch, Baxa 2006, str. 623–642. Kratak opis lokaliteta: Ivanič 2011, str. 58.

³¹ Balcárková 2013, str. 786–824.

³² Filipec 2015, str. 80–81, 263–270 itd.

³³ Za pregled različitih stavova o ulozi ovog središta vidi Štíh 2012.

³⁴ Poulik 1975; Poláček 2009; Mazuch 2014. Kratak opis lokaliteta: Ivanič 2011, str. 58–59.

- 3b Bojná -- Bojná II. (Hradisko) Bajna, Slovačka)²⁰

- 3c Bojná -- Bojná III. (Žihľavník) (Bajna, Slovačka)²¹

- 3d Bojná -- Bojná IV. (Nové Valy) Bajna, Slovačka)²²

- 3e Bojná -- Bojná V. (Bajna, Slovačka)²³

- 4 Břeclav – Pohansko (Czech Republic)²⁴

- 5 **Devín** (Dévény, Slovačka)²⁵

- 6 Divinka (Kisdivény, Slovačka)²⁶

- 7 Dubravica (Margum, Serbia)²⁷

- 8 Ducové – Kostolec (Ducó, Slovačka)²⁸

- 9 Kaposszentjakab / Zselicszentjakab (Hungary)²⁹

²⁰ Pieta 2007; Pieta, Robak 2017; Pieta, Robak 2023, p. 79.

²¹ Pieta 2007.

²² Pieta, Robak 2023, p. 79.

²³ Pieta, Robak 2023, p. 80.

²⁴ Dostál 1975; Dostál 1985; Macháček 2007; Dresler, Mazuch 2019. Short overview: Herold 2012, pp. 66–67, 69.etc.

²⁵ Chropovský 1978, pp. 46–51; Placha, Hlavicová 2003, pp. 30–45.

²⁶ Chropovský 1978, pp. 58–59.

²⁷ Bugarski, Ivanišević 2013, pp. 467–483.

²⁸ Ruttkay 1972, pp. 130–139, 217–220; Ruttkay 1996. A short overview of the site: Chropovský 1978, pp. 68–71; Filipec 2015, p. 180.

²⁹ Molnár 2017, 2–10.

- 15 Modrá – Zamčisko (Modra u Velehradu, Češka Republika)³⁵
 - 16 Mužla – Čenkov – Vilmakert (Muzsla-Csenke, Slovačka)³⁶
 - 17 Neštich (vo Svätom Jure) (Jánostelek, Slovačka)³⁷
 - 18 Nitrianske Pravno – Vyšehradne (Németpróna, Slovačka)³⁸
 - 19a **Nitra** – Hrad (Nyitra, Slovačka)³⁹
 - 19b Nitra – Chrenová (Nyitra, Slovačka)⁴⁰
 - 19c Nitra – Janíkovce (Nyitra, Slovačka)⁴¹
 - 19d Nitra – Martinský vrch (Nyitra, Slovačka)⁴²
 - 19e Nitra – Mikov dvor (Nyitra, Slovačka)⁴³
 - 19f Nitra – na Vášku (Nyitra, Slovačka)⁴⁴
 - 19g Nitra – Šindolka (Nyitra, Slovačka)⁴⁵
 - 20 Nitrianska Blatnica (Nyitrasárfő, Slovačka)⁴⁶
 - 21 Pobedim (Pobedény, Slovačka)⁴⁷
 - 22 **Sisak** – Grad (Siszek, Hrvatska)⁴⁸
 - 23 Smolenice (Szomlány Slovačka)⁴⁹
 - 24 *Sirmium/Sermion (Sremska ili Mačvanska Mitrovica, Srbija)*⁵⁰
 - 25a **Uherske Hradište** – Stare Mesto – Na valach (Češka Republika)⁵¹
 - 10 Kopčany (Slovakia)³⁰
 - 11 Kostice u Břeclave (Czech Republic)³¹
 - 12 Lobor – Svetište Majke Božje Gorske (Croatia)³²
 - 13 Maria Saal (Krnski grad, Austria)³³
 - 14 Mikulčice – Valy (Czech Republic)³⁴
 - 15 Modrá – Zamčisko (=Modra u Velehradu, Czech Republic)³⁵
 - 16 Mužla – Čenkov – Vilmakert (Muzsla-Csenke, Slovakia)³⁶
 - 17 Neštich (vo Svätom Jure) (Jánostelek, Slovakia)³⁷
 - 18 Nitrianske Pravno – Vyšehradne (Németpróna, Slovakia)³⁸
 - 19a **Nitra** – Hrad (Nyitra, Slovakia)³⁹
 - 19b Nitra – Chrenová (Nyitra, Slovakia)⁴⁰
 - 19c Nitra – Janíkovce (Nyitra, Slovakia)⁴¹
 - 19d Nitra – Martinský vrch (Nyitra, Slovakia)⁴²
 - 19e Nitra – Mikov dvor (Nyitra, Slovakia)⁴³
 - 19f Nitra – na Vášku (Nyitra, Slovakia)⁴⁴
 - 19g Nitra – Šindolka (Nyitra, Slovakia)⁴⁵
 - 20 Nitrianska Blatnica (Nyitrasárfő, Slovakia)⁴⁶
 - 21 Pobedim (Pobedény, Slovakia)⁴⁷
 - 22 **Sisak** – Grad (Siszek, Croatia)⁴⁸
- ³⁵ Cibulka 1958.
- ³⁶ Hanuliak, Kuzma 1983, str. 385–397; Hanuliak, Kuzma, Šalkovský 1993.
- ³⁷ Turčan 2000, str. 123–136.
- ³⁸ Chropovský 1978, str. 145–146.
- ³⁹ Bednár 1998, str. 97–102; Bednár 2005, str. 91–98; Bednár 2006; Chropovsky 1991. Vidi i Bóna 1998, str. 35–37, 96–97.
- ⁴⁰ Chropovsky 1991; Bednár 2006; Fusek 2008.
- ⁴¹ Chropovsky 1991; Bednár 2006; Fusek 2008.
- ⁴² Chropovsky 1991; Bednár 2006; Fusek 2008.
- ⁴³ Chropovsky 1991; Bednár 2006; Fusek 2008.
- ⁴⁴ Chropovsky 1991; Bednár 2006; Fusek 2008.
- ⁴⁵ Chropovsky 1991; Bednár 2006; Fusek 2008.
- ⁴⁶ Chropovský 1978, str. 143–145. Najnovije analize kronologije rotunde potvrdile su njezino datiranje u 9. stoljeće: Robak 2024, str. 1–8.
- ⁴⁷ Bialeková 1978. Kratak opis lokaliteta: Ivanič 2011; Herold 2012, str. 65.
- ⁴⁸ Horvat 1954, str. 93–104; Vinski 1970, str. 45–81; Filipec 2015, str. 119–125; Gračanin, Bilogrivić 2016, str. 128–130.
- ⁴⁹ Chropovský 1978, str. 186–188.
- ⁵⁰ Kratak opis otkrivenih arheoloških ostataka: Popović 1966, str. 136–137; Popović 1967, str. 131–138; Popović 1975, str. 265–268; Ercegović-Pavlović 1980; Jeremić 2016. Turbulentna ranosrednjovjekovna povijest ovog mjesta, koja se može interpretirati na različite načine, nedavno je istražena u Takács 2018a, str. 90–92.
- ⁵¹ Hrubý 1955, str. 265–306. Kratak opis lokaliteta: Ivanič 2011, str. 59.
- ³⁰ The power center was presumed according to the church to be dated in the ninth c.: Baxa et al. 2005, pp. 48–50; Poláček, Mazuch, Baxa 2006, pp. 623–642. A short characterisation of the site Ivanič 2011, p. 58.
- ³¹ Balčárková 2013, pp. 786–824.
- ³² Filipec 2015, pp. 80–81, 263–270, etc.
- ³³ The different standpoints concerning the role of this center are overviewed in: Štíh 2012.
- ³⁴ Poulik 1975; Poláček 2009; Mazuch 2014. A short characterization of the site: Ivanič 2011, pp. 58–59.
- ³⁵ Cibulka 1958.
- ³⁶ Hanuliak, Kuzma 1983, pp. 385–397; Hanuliak, Kuzma, Šalkovský 1993.
- ³⁷ Turčan 2000, pp. 123–136.
- ³⁸ Chropovský 1978, pp. 145–146.
- ³⁹ Bednár 1998, pp. 97–102; Bednár 2005, 91–98; Bednár 2006. Chropovsky 1991. See also Bóna 1998, pp. 35–37, 96–97.
- ⁴⁰ Chropovsky 1991; Bednár 2006; Fusek 2008.
- ⁴¹ Chropovsky 1991; Bednár 2006; Fusek 2008.
- ⁴² Chropovsky 1991; Bednár 2006; Fusek 2008.
- ⁴³ Chropovsky 1991; Bednár 2006; Fusek 2008.
- ⁴⁴ Chropovsky 1991; Bednár 2006; Fusek 2008.
- ⁴⁵ Chropovsky 1991; Bednár 2006; Fusek 2008.
- ⁴⁶ Chropovský 1978, pp. 143–145; The newest analyses of the chronology of the rotunda confirmed its datation to the ninth c.: Robak 2024, pp. 1–8.
- ⁴⁷ Bialeková 1978. A short characterization of the site: Ivanič 2011; Herold 2012, p. 65.
- ⁴⁸ Horvat 1954, pp. 93–104; Vinski 1970, pp. 45–81;

- 25b Uherske Hradište – Sady (Češka Republika)⁵²
 26 Visegrád – Sibrik domb (Mađarska)⁵³
 27 Vyšný Kubín – Ostrá Skala
 (Felsőkubin, Slovačka)⁵⁴
 28a Zagreb – Gradec/Grič (Hrvatska)⁵⁵
 28b Zagreb – Kaptol (Hrvatska)⁵⁶
 29a Zalavár – Zalasabár – Borjúállás (Mađarska)⁵⁷
 29b Zalavár-Récéskút (Mađarska)⁵⁸
 29c **Zalavár** – Vársziget (Mađarska)⁵⁹
 30 Zvolen-Motová (Zólyom, Slovačka)⁶⁰

Nepouzdaní lokaliteti

- 31 Alba Iulia (Gyulafehérvár, Rumunjska)⁶¹
 32 Blandiana (Maroskarna, Rumunjska)⁶²
 33 Bojna – Brekinjova kosa (Bojna kod Gline,
 Hrvatska)⁶³
 34 Bratislava – utvrda (Pozsony, Slovačka)⁶⁴
 35 Bratislava-Rusovce (Oroszvár, Slovačka)⁶⁵

⁵² Galuška 1996. Kratak opis lokaliteta: Ivanič 2011, str. 59.

⁵³ Bóna 1998, str. 25–26, 90; Buzás *et al.* 2017, str. 193–235; Merva 2019, str. 357, 360–365.

⁵⁴ Hulinek, Čajka 2004, str. 82, 85–86.

⁵⁵ Kratak, ali temeljit pregled arheoloških ostataka s ovog lokaliteta: Filipec 2015, str. 208–209.

⁵⁶ Kratak, ali temeljit pregled arheoloških ostataka s ovog lokaliteta: Filipec 2015, str. 208–209.

⁵⁷ Müller 1995, str. 91–100.

⁵⁸ Cs. Sós 1969.

⁵⁹ Prvi pregled: Cs. Sós 1973. Nedavno objavljena sveobuhvatna analiza arheoloških istraživanja: Szóke 2021. Vidi i: Bóna 1998, str. 103; Gergely 2016, str. 287–372.

⁶⁰ Chropovský 1978, str. 256.

⁶¹ Postojanje naselja u 9. stoljeću nije upitno zbog otkrivenog groblja, ali se njegova uloga kao središta moći ne može dokazati: Dragotă, Popescu, Blăjan 2022, str. 119–152. Vidi i Bóna 1998, str. 30, 92.

⁶² Horedt 1966, str. 261–289. Postojanje naselja u 9. stoljeću nije upitno zbog otkrivenog groblja, ali se njegova uloga kao središta moći ne može dokazati.

⁶³ Nedavno otkriveno groblje iz 9. stoljeća, s nekoliko grobova vojne elite, čini pretpostavku o blizini mogućeg središta moći vrlo vjerojatnom: Madiraca *et al.* 2017, str. 145–215.

⁶⁴ Štefanovičová 1975; Habovštiak 1991, str. 159–166; Hennig, Ruttkay 2011, str. 284. Na temelju grobnih priloga pronađenih na različitim lokacijama u gradu i s obzirom na činjenicu da je dendrokronološka analiza potvrdila izgradnju drvenih bedema sredinom 11. stoljeća, pretpostavlja se postojanje središta moći u 9. stoljeću. Vidi i Bóna 1998, str. 35, 94–95.

⁶⁵ Bóna 1998, str. 26, 90–91. Postojanje naselja u 9. stoljeću nije upitno, ali se njegova uloga kao središta moći ne može dokazati.

- 23 Smolenice (Szomlány Slovakia)⁴⁹
 24 *Sirmium / Sermion (Sremska or Mačvanska Mitrovica, Serbia)*⁵⁰
 25a **Uherske Hradište** – Stare Mesto – Na valach
 (Czech Republic)⁵¹
 25b Uherske Hradište – Sady (Czech Republic)⁵²
 26 Visegrád – Sibrik domb (Hungary)⁵³
 27 Vyšný Kubín – Ostrá Skala (Felsőkubin, Slovakia)⁵⁴
 28a Zagreb – Gradec/Grič (Croatia)⁵⁵
 28b Zagreb – Kaptol (Croatia)⁵⁶
 29a Zalavár – Zalasabár – Borjúállás
 (Hungary)⁵⁷
 29b Zalavár-Récéskút (Hungary)⁵⁸
 29c **Zalavár** – Vársziget (Hungary)⁵⁹
 30 Zvolen-Motová (Zólyom, Slovakia)⁶⁰

Uncertain sites

- 31 Alba Iulia (Gyulafehérvár, Romania)⁶¹
 32 Blandiana (Maroskarna, Romania)⁶²

Filipec 2015, 119–125; Gračanin, Bilogrivić 2016, pp. 128–130.

⁴⁹ Chropovský 1978, 186–188.

⁵⁰ A short description of the discovered archaeological remains: Popović 1966, pp. 136–137; Popović 1967, pp. 131–138; Popović 1975, pp. 265–268; Ercegović-Pavlović 1980; Jeremić 2016. The turbulent, and in many ways interpretable early medieval history of this site was recently overviewed in Takács 2018a, pp. 90–92.

⁵¹ Hruby 1955, pp. 265–306. A short description of the site: Ivanič 2011, p. 59.

⁵² Galuška 1996. A short description of the site: Ivanič 2011, p. 59.

⁵³ Bóna 1998, pp. 25–26, 90; Buzás *et al.* 2017, pp. 193–235; Merva 2019, pp. 357, 360–365.

⁵⁴ Hulinek, Čajka 2004, pp. 82, 85–86.

⁵⁵ A short, but thorough overview of the archaeological remains of the given site: Filipec 2015, pp. 208–209.

⁵⁶ A short, but thorough overview of the archaeological remains of the given site: Filipec 2015, pp. 208–209.

⁵⁷ Müller, 1995, pp. 91–100.

⁵⁸ Cs. Sós 1969.

⁵⁹ The first overview: Cs. Sós 1973. A recently published overall analysis of the archaeological investigations: Szóke 2021. See also Bóna 1998, p. 103; as well: Gergely 2016, pp. 287–372.

⁶⁰ Chropovský 1978, p. 256.

⁶¹ The existence of a settlement in the ninth c. is out of question because of the discovered cemetery but its role as a power center cannot be proven: Dragotă, Popescu, Blăjan 2022, pp. 119–152. See also Bóna 1998, str. 30, 92.

⁶² Horedt 1966, pp. 261–289. The existence of a settlement in ninth c. is out of question, but its role as a power center cannot be proven.

- 36 Brestovac Požeški (Hrvatska)⁶⁶
 37 Burg (Pinkaóvár, Austrija)⁶⁷
 38 Keszthely – Fenékpuszt (Mađarska)⁶⁸
 39 Medvedička kraj Đurđevca (Hrvatska)⁶⁹
 40 Orlovat – Csongrád (Orlód, Srbija)⁷⁰
 41 Ozalj (Hrvatska)⁷¹
 42 Pécs (Quinque Ecclesiae, Fünfkirchen, Mađarska)⁷²
 43 Ptuj – Grad (Slovenia)⁷³
 44 Stari Kostolac (Viminacium/Viminakion, Braničevo, Barancs Srbija)⁷⁴
 45 Starý Tekov (Óbars, Slovačka)⁷⁵
 46 Szombathely (Savaria, Stein am Anger, Mađarska)⁷⁶
- 33 Bojna – Brekinjova kosa (Bojna kod Gline, Croatia)⁶³
 34 Bratislava – fort (Pozsony, Slovakia)⁶⁴
 35 Bratislava-Rusovce (Oroszvár, Slovakia)⁶⁵
 36 Brestovac Požeški (Croatia)⁶⁶
 37 Burg (Pinkaóvár, Austria)⁶⁷
 38 Keszthely – Fenékpuszt (Hungary)⁶⁸
 39 Medvedička kraj Đurđevca (Croatia)⁶⁹
 40 Orlovat – Csongrád (Orlód, Serbia)⁷⁰
 41 Ozalj (Croatia)⁷¹
 42 Pécs (Quinque Ecclesiae, Fünfkirchen, Hungary)⁷²
- ⁶⁶ Pretpostavku o blizini mogućeg središta moći vjerojatnom čini takozvano blago iz Brestovca (Brestowatz/Prestowatz/Prestowatz/Bresztovác), koje se najvjerojatnije odnosi na grobne priloge iz dvaju grobova vojne elite iz 9. stoljeća: Bühler 2014.
⁶⁷ Mitscha-Märheim *et al.* 1954, str. 184–196; Feld 2007, str. 153–155. Datiranje utvrđenog naselja na ovom lokalitetu u 9. stoljeće nije utemeljeno, te se okvirna kronologija od 9. do 10. stoljeća čini prikladnijom.
⁶⁸ Postojanje naselja u 9. stoljeću nije upitno zbog otkrivenog groblja, ali se njegova uloga kao središta moći **ne može** dokazati: Müller 2010, str. 246–247.
⁶⁹ Simoni 2000, str. 92–93; Filipec 2015, str. 50, bilj. 101. Blizina središta moći može se dovesti u vezu s ostatcima groba ratnika.
⁷⁰ Csömöre 2016, str. 79. Riječ je o nepouzdanom lokalitetu koji je pretpostavljen prema toponimu, što je prvi učinio István Bóna. Lokaciju toponima odredio je Zoltán Csömöre (u srpskoj literaturi poznat i kao Zoltan Čemere).
⁷¹ Čučković 1992, str. 49–52; Petrinc 2000, str. 97; Filipec 2015, str. 50, bilj. 101. Blizina središta moći može se dovesti u vezu s ostatcima groba ratnika.
⁷² Arheološki ostatci ranosrednjovjekovnih grobova mogu se datirati samo okvirno, ili u karolinško ili u arpadovsko doba: Tóth 2015, str. 7 (u originalu: „A 2013-ban megtalált három sírt abba a köves téglás pusztulásrétegbe ásták bele, amely a Cella Trichora római kor utáni pusztulásából származik. Így a római kori eredet kizárható, a sírok a Karoling korra vagy az Árpád korra datálhatók“).
⁷³ Velika nekropola iz razdoblja 9. – 10. stoljeća otkrivena na ovom lokalitetu obično se interpretira kao nekropola središta moći: Korošec 1999.
⁷⁴ Neki znanstvenici razmatraju postojanje središta moći u 9. stoljeću na ovom mjestu naglašavajući činjenicu da se Braničevo spominje u popisu biskupija Bazilija II.: Živković 2011, str. 156. Čvrsti arheološki dokazi o postojanju središta u 9. stoljeću na ovom mjestu, koliko nam je poznato, još nisu pronađeni.
⁷⁵ Chropovský 1978, str. 193–194.
⁷⁶ Tóth 1978, str. 396–413. Datacija prve faze utvrde nije pouzdana.
- ⁶³ A recently discovered cemetery from the ninth c., with several graves of the military elite makes the presumption of the nearby existence of a possible power center plausible: Madiraca *et al.* 2017, pp. 145–215.
⁶⁴ Štefanovičova 1975, Habovštiak 1991, pp. 159–166; Hennig, Ruttkay 2011, p. 284. One can presume the existence of a power center in the ninth century according to the grave goods found on various locations of the city, and in spite of the fact, that the dendrochronological analysis gave the result about the middle of the 11th c. as the time of the erection of the wooden rampart. See also Bóna 1998, pp. 35, 94–95.
⁶⁵ Bóna 1998, 26, 90–91. The existence of a settlement in ninth c. is out of question, but its role as a power center **cannot** be proven.
⁶⁶ The so called treasure from Brestowatz / Prestowatz / Prestowatz / Brestovac / Bresztovác, most likely grave goods of at least two ninth c. graves of the military elite, make the presumption of the nearby existence of a possible power center plausible: Bühler 2014.
⁶⁷ Mitscha-Märheim *et al.* 1954, pp. 184–196; Feld 2007, pp. 153–155. The datation of the fortified settlement of this site to the ninth c. is not firm, a frame-like chronology of ninth – 10th c. seems to be more suitable.
⁶⁸ The existence of a settlement in ninth c. is out of question because of the discovered cemetery, but its role as a power center **cannot** be proven: Müller 2010, pp. 246–247.
⁶⁹ Simoni 2000, pp. 92–93; Filipec 2015, p. 50, fn. 101. The vicinity of a power center can be formulated as an interpretation of the remains of a warrior's grave.
⁷⁰ Csömöre 2016, p. 79. Uncertain site, presumed after its toponym firstly by István Bóna. The localization of the given toponym as carried out by Zoltán Csömöre (in the literature in Serb: Zoltan Čemere).
⁷¹ Čučković, 1992, pp. 49–52; Petrinc 2000, p. 97; Filipec 2015, p. 50, n. 101. The vicinity of a power center can be formulated as an interpretation of the remains of a warrior's grave.
⁷² The archaeological remains of the early medieval graves are only to be dated with a frame-like data-tion either to the Carolingian or the Árpád age: Tóth 2015, p. 7 (in original: “A 2013-ban megtalált három sírt abba a köves téglás pusztulásrétegbe ásták bele, amely a Cella Trichora római kor utáni pusztulásából

- 47 Trenčín (Trencsény, Slovačka)⁷⁷
- 48 Uzhhorod (Ungvár, Ukraine)⁷⁸
- 49 Varaždin (Varasd, Hrvatska)⁷⁹
- 50 Velem – Szentvid (Mađarska)⁸⁰
- 51 Veszprém – Vár (Mađarska)⁸¹
- 52 Wien – Stephansdom
(Vindobona, Bécs, Austrija)⁸²
- 53 Zagreb – Susedgrad (Hrvatska)⁸³

Pogrešna identifikacija (nisu označeni na kartama)

- 1 Bač (Bács, Srbija)⁸⁴
- 2 Beograd – Zemun (Zimony, Srbija)⁸⁵

- 43 Ptuj – Grad (Slovenia)⁷³
- 44 Stari Kostolac (Viminacium /Viminakion,
Braničevo, Barancs Serbia)⁷⁴
- 45 Starý Tekov (Óbars, Slovakia)⁷⁵
- 46 Szombathely (Savaria, Stein am Anger,
Hungary)⁷⁶
- 47 Trenčín (Trencsény, Slovakia)⁷⁷
- 48 Uzhhorod (Ungvár, Ukraine)⁷⁸
- 49 Varaždin (Varasd, Croatia)⁷⁹
- 50 Velem – Szentvid (Hungary)⁸⁰
- 51 Veszprém – Vár (Hungary)⁸¹
- 52 Wien – Stephansdom
(Vindobona, Bécs, Austria)⁸²
- 53 Zagreb – Susedgrad (Croatia)⁸³

⁷⁷ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 38. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 25. Arheološki ostaci najranije faze utvrde mogu se datirati samo okvirno u razdoblje od 9. do 11. stoljeća: Michalik 2019, str. 161. Datiranje rotunde u 9. stoljeće samo je jedna od mogućnosti.

⁷⁸ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 8. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 54–55. Datacija ovog lokaliteta u 9. stoljeće ne može se dokazati arheološkim materijalom.

⁷⁹ Šimek 2000, str. 105; Filipec 2015, str. 50, bilj. 101.

⁸⁰ Rašireno je mišljenje o postojanju karolinškog utvrdnog središta moći s rotundom iz 9. stoljeća, no to nije moguće potkrijepiti čvrstim arheološkim dokazima. Vidi: Fekete 1996; Skriba 2007, str. 150–152.

⁸¹ Najnovija istraživanja rotunde upućuju na moguću dataciju prve faze gradnje u 9. ili 10. stoljeće: Hegyi *et al.* 2022, str. 39. Sumnje u postojanje središta moći prije 10. stoljeća pojavile su se prije početka ponovnih istraživanja rotunde: Bóna 1998, str. 49–50, 102.

⁸² Kühtreiber 2013, str. 186–223. Postojanje naselja i groblja iz 9. stoljeća nije upitno, ali se uloga naselja kao središta moći ne može dokazati.

⁸³ Filipec 2015, str. 125. Blizina središta moći može se dovesti u vezu s grobom ratnika iz Zagreba (Susedgrad – Podsused): Simoni 2000, kat. br. II. 25 a–b, str. 97–98.

⁸⁴ Prema S. Blaschowitzu, *Annales of Salzburg* spominju ovu utvrdu 873. godine: Blaschowitz 1965, str. 17. Ovaj navod, premda je vrlo hipotetičan, da ne kažemo i kategoričan, pronašao je svoje mjesto ne samo u znanstvenoj literaturi (Piperski 2020, str. 20; Fóti, Pánya 2022, str. 78, bilj. 33) već i u popularnoj literaturi o lokalnoj povijesti. Pogledaj unos *Báč* na Wikipediji: https://en.wikipedia.org/wiki/Ba%C4%8D_Fortress. Vidi i Bóna 1998, str. 44, 100.

⁸⁵ János Melich pisao je samo o mogućnosti pretpostavljenog bugarsko-slavenskog podrijetla ovog toponima (Melich 1925, str. 137–140). Različita stajališta o etimologiji ovog toponima prikazana su u: Kiss 1980, str. 720. Spekulativna priroda argumentacije Jánosa Melicha je očita. Vidi i Bóna 1998, str. 91.

származik. Így a római kori eredet kizárható, a sírok a Karoling korra vagy az Árpád korra datálhatók.”)

⁷³ The huge necropolis of the 9th–10th c. discovered on this site is usually interpreted as a necropolis of a power center: Korošec 1999.

⁷⁴ Some scholars take into consideration the existence of a power center of the ninth c. on the given spot, emphasizing the fact that the list of bishoprics of II. Basileios contains a quotation on Braničevo: Živković 2011, p. 156. Firm archaeological evidences of a center in the ninth on the given were – as far as we know – till yet not found.

⁷⁵ Chropovský 1978, pp. 193–194.

⁷⁶ Tóth 1978, pp. 396–413. The datation of the first phase of the fortress is not secure.

⁷⁷ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 38. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, p. 25. The archaeological remains of the earliest phase of the fortress are to be dated only with a framework-like datation to the 9th–11th c.: Michalik 2019, p. 161. The datation of the rotunda to the ninth c. is only one of the possibilities.

⁷⁸ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), 8. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 54–55. The datation of the given site to the ninth c. cannot be proven with the archaeological material.

⁷⁹ Šimek 2000, p. 105; Filipec 2015, p. 50, n. 101.

⁸⁰ One can find a widespread opinion about the existence of a Carolingian fortified power center with rotunda from the ninth century, but this cannot be supported with firm archaeological evidences. See: Fekete 1996; Skriba 2007, pp. 150–152.

⁸¹ The newest excavations of the rotunda gave the 9th or 10th c. a possible datation for its first building phase: Hegyi *et al.* 2022, p. 39. The skeptical point of view, concerning the existence of a power center prior to the 10th c. was formulated prior to the control excavation of the rotunda: Bóna 1998, pp. 49–50, 102.

⁸² Kühtreiber 2013, pp. 186–223. The existence of a settlement and a cemetery of the ninth c. is out of question, but its role as a power center cannot be proven.

⁸³ Filipec 2015, p. 125. The vicinity of a power center can be formulated as an interpretation of a warriors

- 3 Bihar (Bihar, Rumunjska)⁸⁶
- 4 Cenad (Nagycsanád, Rumunjska)⁸⁷
- 5 Csongrád (Mađarska)⁸⁸
- 6 Dăbâca (Doboka, Rumunjska)⁸⁹
- 7 Esztergom – Várhegy (Mađarska)⁹⁰
- 8 Győr – Káptalándomb (Mađarska)⁹¹
- 9 Idoš – Gradište (u literaturi poznato i kao Gradište kod Kikinde ili „Slovenski grad“, Tisza-hegyes, Srbija)⁹²

⁸⁶ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 24–26, objavljivanje rezultata arheoloških istraživanja **bez** čvrstih tragova iz 9. stoljeća. Vidi Dumitraşcu 1994. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 38–39, 98.

⁸⁷ Martin Eggers iznio je ideju da je grad Cenad *urbs Morave* koji spominju izvori iz 9. stoljeća: Eggers 1996, str. 45–74, karta 1, 6. Iako je ta identifikacija nastala uz elementarno nepoznavanje činjenica povijesne geografije, ne može se potpuno zanemariti. Stoga je ključno naglasiti da se najraniji arheološki nalazi s tog lokaliteta ne mogu datirati prije 10. stoljeća: Tănase 2008, str. 33–42. Unatoč tome, ranija literatura sugerirala je da je Cenad mogao biti bugarsko središte moći u kontekstu Ajtonyjeve povijesti, koji je barem posredno zastupao bugarske ambicije u Karpatskoj kotlini. Naziv grada, *urbs Morisena*, zabilježen u *Legendi o svetom Gerardu*, također upućuje na ranije bizantske utjecaje. Dodatni element predstavlja lokacija ostave iz Sânnicolaua Marea, koji se nalazi samo 10 kilometara od Cenada. Usp. SRH II, str. 492.

⁸⁸ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 26. Prema Anonimu, ovaj grad sagrađen je u vrijeme mađarskog osvajanja. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 55. Lingvističku analizu ovog toponima proveo je János Melich 1925. godine, posljedice čega su vidljive i početkom 21. stoljeća: Melich 1925, str. 103–107. Geografska lokacija navedene utvrde ostaje vrlo sumnjiva.

⁸⁹ Datacija utvrde u 9. stoljeće nije dokazana arheološkim materijalom: Gáll 2016.

⁹⁰ Ideja o središtu moći iz 9. stoljeća formulirana je na temelju navodne slavenske etimologije toponima: Kiss 1980, str. 209. Na toj osnovi rekonstruirano je bugarsko-slavensko trgovačko središte iz 9. stoljeća na tom lokalitetu: Vékony 1999, str. 187–188. Arheološki nalazi dokazuju samo postojanje naselja u toj mikroregiji (Prohászka 2001, str. 17), dok je postojanje trgovačkog središta vrlo upitno. Također vidi Bóna 1998, str. 50–51, 102.

⁹¹ Szőke 1959; Tomka 1994b, str. 243; Tomka 2006, str. 113–116; vidi i Bóna 1998, str. 29–30.

⁹² Grbić 1950, str. 113–118; Grbić 1951, str. 132–138. Ranosrednjovjekovna keramika prikupljena je kao površinski nalaz na području prapovijesne utvrde. Arheološka iskopavanja nisu uspjela otkriti jasne tragove ranosrednjovjekovnog naselja ni u prvim dvjema kampanjama provedenim neposredno prije 1950. godine (Grbić 1950, str. 113–118; Grbić 1951, str. 132–138) ni tijekom nedavnih iskopavanja (Molloy *et al.* 2017,

False identifications (not indicated on the maps)

- 1 Bač (Bács, Serbia)⁸⁴
- 2 Beograd – Zemun (Zimony, Serbia)⁸⁵
- 3 Bihar (Bihar, Romania)⁸⁶
- 4 Cenad (Nagycsanád, Romania)⁸⁷
- 5 Csongrád (Hungary)⁸⁸

grave from Zagreb – Susedgrad-Podsused: Simoni 2000, kat. nr. II. 25a–b, 97–98.

⁸⁴ According to S. Blaschowitz the *Annales* of Salzburg mention the given fort in 873: Blaschowitz 1965, p. 17. This quotation, though it is highly hypothetical not to say peremptory, found its way not only to the scientific literature: Piperski 2020, p. 20; Fóti, Pánya 2022, p. 78, n. 33; but also in the popular literature about local history. See the entry Bač in Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Ba%C4%8D_Fortress. See also Bóna 1998, pp. 44, 100.

⁸⁵ Melich János wrote only about the possibility of the presumed Bulgar-Slavonic origin of the given place name Melich 1925, pp. 137–140. The various viewpoints on the etymology of the given place name are presented in Kiss 1980, p. 720. The speculative character of the argumentation of János Melich is obvious. See also Bóna 1998, p. 91.

⁸⁶ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), pp. 24–26. Publication of the results of archaeological investigations, **without** firm traces of the ninth c. See: Dumitraşcu 1994. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 38–39, 98.

⁸⁷ Martin Eggers formulated the idea about the identification of the city of Cenad with „*urbs Morave*” from the sources of the ninth c.: Eggers 1996, pp. 45–74, map 1, 6. Although this identification was formulated in an elementary ignorance of the facts of the historical geography, it cannot be ignored. It should be therefore emphasized with great accent, that the earliest archaeological material of the given site cannot be dated before the 10th c.: Tănase 2008, pp. 33–42. Yet, in earlier literature, it was assumed that Cenad could have been a Bulgarian center of power considering the history of Ajtony, who at least indirectly represented Bulgarian claims in the Carpathian Basin. The name of the town *urbs Morisena*, which is mentioned in the Legend of Saint Gerard, also has earlier Byzantine echoes. A third aspect is the location of the hoard of Sânnicolau Mare, which is only 10 km away from Cenad. Cf. SRH II, p. 492.

⁸⁸ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 26. According to Anonymus this castle was erected in the times of the Hungarian conquest. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, p. 55. Linguistic analysis of this place name was carried out by János Melich in 1925, with consequences last in also in the beginning of the 21st c.: Melich 1925, pp. 103–107. The geographical location of the given stronghold is highly doubtful.

- 10 Kőszeg – Óház (Mađarska)⁹³
- 11 Nitra – Dražovce (Zobordarázs, Slovačka)⁹⁴
- 12 Nógrád (Mađarska)⁹⁵
- 13 Ópusztaszer (Mađarska)⁹⁶
- 14 Padej (Padé, Srbija)⁹⁷
- 15 Sânnicolau Mare
(Nagyszentmiklós, Rumunjska)⁹⁸
- 16 Sotin (Szata, Hrvatska)⁹⁹
- 17 Stupnik – Mrsunjski lug (Hrvatska)¹⁰⁰
- 18 Szolnok (Mađarska)¹⁰¹

str. 161–172). Postojanje ranosrednjovjekovnog središta moći stoga je vrlo upitno.

- ⁹³ Datacija ove kamene kule u 9. stoljeće je optimistična pretpostavka bez čvrstih dokaza: Feld 2007a, str. 149–150.
- ⁹⁴ Interpretacija nalazišta kao središta moći iz 9. stoljeća temelji se na postojanju ranosrednjovjekovne crkve. Međutim, prema arheološkim istraživanjima, ta se crkva **ne može** datirati prije 11. stoljeća: Ruttkay 1997, str. 9–20.
- ⁹⁵ Ideja o središtu moći iz 9. stoljeća formulirana je na temelju navodne bugarsko-slavenske etimologije toponima. No, datacija ove utvrde u 9. stoljeće ne može se potvrditi arheološkim materijalom. Vidi Bóna 1998, str. 102–103.
- ⁹⁶ Vályi 1996, str. 53. Ukupno jedanaest komada keramike, čija je datacija djelomično sporna, premalen je uzorak i nedovoljno čvrst argument za pretpostavku o bugarskoj utvrdi iz 9. stoljeća.
- ⁹⁷ U literaturi se spominju jame i rovovi, koji su označeni kao mogući ostatci palisade, ali bez daljnjih detalja, što bi moglo potvrditi ovu interpretaciju: Trifunović 1997, str. 119–120, 123; Stojić 2002. Datacija navedenog objekta u razdoblje 6. – 7. stoljeća, ako je točna, upućuje na razdoblje koje je, dakle, prethodilo 9. stoljeću.
- ⁹⁸ Ideja o središtu moći formulirana je na temelju navoda koji spominje nalazište najvećeg blaga ranog srednjeg vijeka u Panonskoj nizini. Međutim, arheološka istraživanja samog nalazišta to nisu mogla potvrditi: Bálint 2010, str. 627–630.
- ⁹⁹ Ideja o središtu moći formulirana je na temelju navoda iz pisanog izvora koji spominje utvrdi poviše Dunava („*Castra... super flumen albidum Danubium*“): Tomić 2013. Kako pisani izvor ne sadrži detalje koji bi upućivali na specifično mjesto na srednjem toku Dunava, identifikacija geografskog mjesta smatra se proizvoljnom i nepreciznom.
- ¹⁰⁰ Kronologija ovog nalazišta u 9. stoljeću predložena je nakon zaštitnih istraživanja: Vinski, Vinski-Gasparini 1950. Moderni pregled kronologije ovog nalazišta: Filipeć 2015, str. 209.
- ¹⁰¹ Ideja da je ova utvrda bugarsko uporište iz 9. stoljeća potječe od lingvističke analize Pála Hunfalvyja, koji je zastupao stav o slavenskom podrijetlu toponima tumačeći ga kao centar za distribuciju soli (Hunfalvy 1876, str. 172). Iako je János Melich odbacio slaven-

- 6 Dăbâca (Doboka, Romania)⁸⁹
- 7 Esztergom – Várhegy (Hungary)⁹⁰
- 8 Győr – Káptalándomb (Hungary)⁹¹
- 9 Idoš – Gradište (known in the literature also as Gradište kod Kikinde or „Slovenski grad“, (Tiszahegyes, Serbia)⁹²
- 10 Kőszeg – Óház (Hungary)⁹³
- 11 Nitra – Dražovce (Zobordarázs, Slovakia)⁹⁴
- 12 Nógrád (Hungary)⁹⁵
- 13 Ópusztaszer (Hungary)⁹⁶
- 14 Padej (Padé, Serbia)⁹⁷

⁸⁹ The datation of the given stronghold to the ninth c. is not proven by the archaeological material: Gáll 2016.

⁹⁰ The idea of the power center of the ninth c. was formulated with a quotation on the Slavonic etymology of the place name: Kiss 1980, p. 209. According to this a Bulgaro-Slavonic trade center of the ninth c. was reconstructed on the given spot: Vékony 1999, pp. 187–188. The archaerological findings are proofs only of the existence of settlements in the given mikroregion (Prohászka 2001, p. 17.) but the existence of a trade center is very doubtful: see also Bóna 1998, pp. 50–51, 102.

⁹¹ Szőke 1959; Tomka 1994b, p. 243; Tomka 2006, pp. 113–116; see also: Bóna 1998, pp. 29–30.

⁹² Грбић 1950, pp. 113–118; Грбић 1951, pp. 132–138. Early medieval ceramics were collected as surface findings on the territory of the prehistoric fort. The archaeological excavations could not locate any firm traces of an early medieval settlement neither in the first two campaigns, led shortly before 1950: Грбић 1950, pp. 113–118; Грбић 1951, pp. 132–138., neither during the modern excavations: Molloy et al. 2017, pp. 161–172. The existence of an early medieval power center is therefore highly disputable.

⁹³ The datation of this stone tower to the ninth c. is not more than a too optimistic presumption, not lying on firm evidences: Feld 2007a, pp. 149–150.

⁹⁴ The interpretation of the site as power center of the ninth c. relays on the existence of the early medieval church. But this church, according to its archaeological investigation is **not** to be dated before the 11th c.: Ruttkay 1997, pp. 9–20.

⁹⁵ The idea of the power center of the ninth c. was formulated with a quotation on the Bulgaro-Slavonic etymology of the place name: The datation of the given stronghold to the ninth c. cannot be proven with the archaeological material. See also Bóna 1998, pp. 102–103.

⁹⁶ Vályi 1996, p. 53. The amount of eleven pieces of ceramics, with partially doubtful datation is a too weak argument for the presumption of a Bulgarian stronghold in the ninth c.

⁹⁷ One can find in the literature a mention about pits and trenches, suggested to be remains of a palisade, without further details, which would undermine this interpretation Trifunović 1997, pp. 119–120, 123; Stojić 2002. The datation of the given object to the 6–7th c.

- 19 Vrbas – Veliki Čarnok (Verbász – Csarnoksánc, Srbija)¹⁰²
 20 Zemplín (Zemplén, Slovačka)¹⁰³

Središta moći koja spominje mađarski Anonim (toponimi označeni podebljanim slovima označavaju lokalitete na kojima je pronađen i arheološki materijal iz 9. stoljeća) (karta 2)

- 1 Bana (Banovce, Bán, Slovačka)¹⁰⁴
 2 Bezprem (**Veszprém**, Mađarska)¹⁰⁵
 3 Bihar (Bihorea, Bihar, Rumunjska)¹⁰⁶
 4 Blundus (identificirano kao Beckov, Bolondóc, Slovačka)¹⁰⁷
 5 Borona (identificirano kao Branjin vrh, Banyavár, Hrvatska)¹⁰⁸
 6 Borons (identificirano kao Braničevo, Barancs, Srbija)¹⁰⁹
 7 Borsoa (Borsova, Ukrajina)¹¹⁰
 8 Borsod (Edelény – Borsod vára, Mađarska)¹¹¹
 9 Borsu (Tekovský Hrádok, Barsvárad, Slovačka)¹¹²
 10 Camarum (Komárno, Komárom, Slovačka)¹¹³

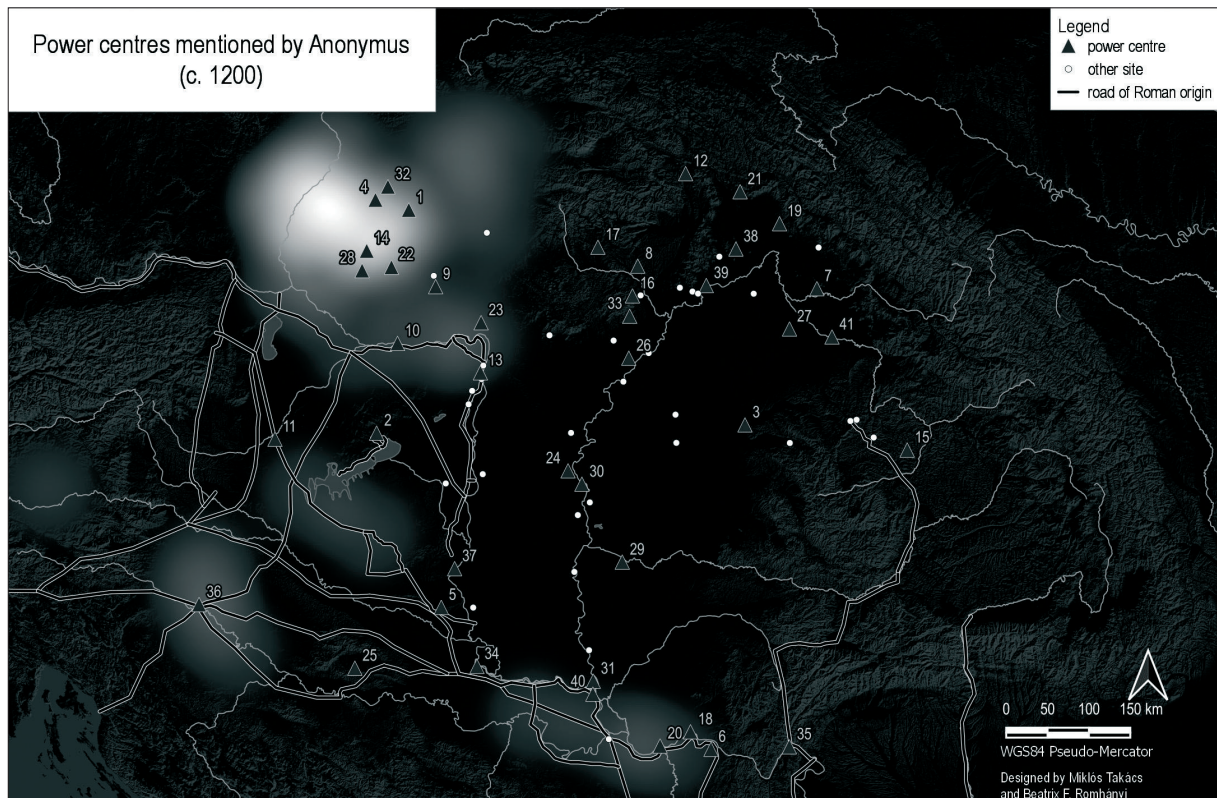
sko podrijetlo imena, ideja o Szolnoku kao utvrdi je opstala. Različita stajališta prikazana su i evaluirana u: Kiss 1980, str. 617. Za drugo tumačenje vezano za osnivanje središta vidi Bóna 1998, str. 58.

- ¹⁰² Interpretacija iz prijelaza 19./20. stoljeće sugerira da je bedem bio dio avarskog hringa: Takács 2021, str. 195. Istraživanja **nisu** dokazala ranosrednjovjekovno korištenje utvrde koja potječe iz kasnog željeznog doba: Jovanović 2008; Jovanović 2012.
¹⁰³ Ideja da je utvrda bila uporište Bugara u 9. stoljeću potječe od lingvističke analize Jánosa Melicha, koji je isključivo zagovarao bugarsko-slavensko podrijetlo toponima: Melich 1925, str. 102–103. Različita stajališta o etimologiji ovog toponima predstavljena su u: Kiss 1980, str. 720. Vidi i Bóna 1998, str. 58.
¹⁰⁴ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 38.
¹⁰⁵ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 49.
¹⁰⁶ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 24–26, objavljivanje rezultata arheoloških istraživanja **bez** čvrstih tragova iz 9. stoljeća. Vidi Dumitraşcu 1994. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 38–39, 98.
¹⁰⁷ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 38.
¹⁰⁸ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 48. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 60.
¹⁰⁹ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 46.
¹¹⁰ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 19. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 55, 104–105.
¹¹¹ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 23. Vidi i Bóna 1998, str. 99.
¹¹² *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 35. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 43–44, 99–100.
¹¹³ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 21.

- 15 Sannicolau Mare (Nagyszentmiklós, Romania)⁹⁸
 16 Sotin (Szata, Croatia)⁹⁹
 17 Stupnik – Mersunjski lug (Croatia)¹⁰⁰
 18 Szolnok (Hungary)¹⁰¹
 19 Vrbas – Veliki Čarnok (Verbász – Csarnoksánc, Serbia)¹⁰²
 20 Zemplín (Zemplén, Slovakia)¹⁰³

century, if it fits, points also on a period, earlier than ours.

- ⁹⁸ The idea of a power center was formulated with a quotation on the finding place of the biggest treasure of the early Middle Ages in the Carpathian basin. The archaeological investigation of the finding place itself could not undermine this idea: Bálint 2010, pp. 627–630.
⁹⁹ The idea was formulated with a quotation on a written source mentioning a stronghold above the Danube (*“Castra... super flumen albidum Danubium”*): Tomičić 2013. As the written source is not containing any detail, that would point on a specific place on the shore of the middle course of the Danube. The identification of the geographical spot is therefore arbitrary, and very far away from being firm.
¹⁰⁰ The chronology of the ninth c. was given to the site after its rescue excavation: Vinski, Vinski-Gasparini 1950. A modern overview of the chronology the given site: Filipec 2015, p. 209.
¹⁰¹ The idea of the given fortress as a stronghold of the Bulgarians in the ninth c. goes back to the linguistic analysis of Pál Hunfalvy, who was arguing in the favour of the Slavonic ethimology of the given place name, interpreting it as a center for the distribution of salt (Hunfalvy 1876, p. 172.) Thought János Melich rejected the Slavonic origin of the given placename: Melich 1925, p. 235, the idea of Szolnok as the stronghold persisted. The various viewpoints are presented and evaluated in: Kiss 1980, p. 617. Another way of interpretation of the foundation of the center of comity was formulated in Bóna 1998, p. 58.
¹⁰² An interpretation was formulated on the turn of the 19th–20th c. about the given rampart as a part of the Avar Hring: Takács 2021, p. 195. The excavations have **not** proved an early medieval usage of the fort from the Late Iron Age: Jovanović 2008; Jovanović 2012.
¹⁰³ The idea of the given fortress as a stronghold of the Bulgarians in the ninth c. goes back to the linguistic analysis of János Melich, who was only arguing in the favour of the Bulgaro-Slavonic origin of the given placename: Melich 1925, pp. 102–103. The various viewpoints on the etymology of the given place name are presented in Kiss 1980, p. 720. See also Bóna 1998, p. 58.

- 11 Castrum Ferreum (Vasvár, Mađarska)¹¹⁴
- 12 Castrum Salis (identificirano kao Solivar, Sónvár, Slovačka)¹¹⁵
- 13 Civitas Attilae ili Curzan (identificirano kao Budapest – Óbuda, rimski amfiteatar, Mađarska)¹¹⁶
- 14 Colgoucy (identificirano kao Hlohovec, Galgóč, Slovačka)¹¹⁷
- 15 Dobuca (Dăbâca, Doboka, Rumunjska)¹¹⁸
- 16 Geuru (Diósgyőr, Mađarska)¹¹⁹
- 17 Gumur (Gemer, Gömör, Slovačka)¹²⁰
- 18 Horom (Nova Palanka – Sapaja, Haram, Srbija)¹²¹

¹¹⁴ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 49–50. Arheološki nalazi s ovog lokaliteta **ne** podržavaju dataciju u 9. stoljeće: Kiss, Zágohidi 2007, str. 161.

¹¹⁵ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 23.

¹¹⁶ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 48. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 25, 104.

¹¹⁷ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 38.

¹¹⁸ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 17. Datacija utvrde u 9. stoljeće nije potvrđena arheološkim materijalom: Gáll 2016.

¹¹⁹ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 26. Prema Anonimu, ova je utvrda podignuta u vrijeme mađarskih osvajanja. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 56.

¹²⁰ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 34. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 60, 105.

¹²¹ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 34. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 27–28, 91–92.

Power centers mentioned by the Hungarian Anonymus (Place names with bold indicate sites where also archeological material from the ninth c. was found) (map 2)

- 1 Bana (Banovce, Bán, Slovakia)¹⁰⁴
- 2 Bezprem (**Veszprém**, Hungary)¹⁰⁵
- 3 Bihar (Bihorea, Bihar, Romania)¹⁰⁶
- 4 Blundus (=identified as Beckov, Bolondóc, Slovakia)¹⁰⁷
- 5 Borona (=identified as Branjin vrh, Baranyavár, Croatia)¹⁰⁸
- 6 Borons (=identified as Braničevo, Barancs, Serbia)¹⁰⁹
- 7 Borsoa (Borsova, Ukraine)¹¹⁰
- 8 Borsod (Edelény – Borsod vára, Hungary)¹¹¹

¹⁰⁴ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 38.

¹⁰⁵ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 49.

¹⁰⁶ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), pp. 24–26. Publication of the results of archaeological investigations, **without** firm traces of the ninth c. See: Dumitraşcu 1994. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 38–39, 98.

¹⁰⁷ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 38.

¹⁰⁸ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 48. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, p. 60.

¹⁰⁹ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 46.

¹¹⁰ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 19. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 55, 104–105.

¹¹¹ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 23. See also Bóna 1998, 99.

- 19 Hungu, Hunguar
(**Uzhhorod**, Ungvár, Ukraine)¹²²
- 20 Keuee (Kovin, Temeskubin, Keve, Srbija)¹²³
- 21 Lobors (eventualno Voľa, Laborcfalva, Slováchia)¹²⁴
- 22 **Nitra** (Nyitra, Slovačka)¹²⁵
- 23 Nougrad (Nógrád, Mađarska)¹²⁶
- 24 Opar/Olpar (Tiszaalpár, Mađarska)¹²⁷
- 25 Posaga (Slavonska Požega, Pozsega, Hrvatska)¹²⁸
- 26 Purozlou (Poroszló, Mađarska)¹²⁹
- 27 Saruuar (Sárvár, vjerojatno zapadno od Szatmárnémetija, Mađarska)¹³⁰
- 28 Stumtey (identificirano kao *Šintava*, Sempte, Slovačka)¹³¹
- 29 Sunad (Cenad, Nagycsanád, Rumunjska)¹³²
- 30 Surungrad (Csongrád, Mađarska)¹³³
- 31 Titul (Titel, Srbija)¹³⁴

¹²² *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 8. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 54–55. Datacija utvrde u 9. stoljeće **ne može** se potvrditi arheološkim materijalom.

¹²³ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 45. Datacija utvrde u 9. stoljeće ne može se potvrditi arheološkim materijalom. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 28–29, 92.

¹²⁴ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 19.

¹²⁵ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 34.

¹²⁶ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 34. Datacija utvrde u 9. stoljeće ne može se potvrditi arheološkim materijalom. Vidi i Bóna 1998, str. 102–103.

¹²⁷ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 20, 22, 32, 39, 41. Arheološka istraživanja u Tiszaalparu otkrila su odsutnost naseobinskih struktura koje se mogu datirati na prijelaz 9./10. stoljeće: Bóna, Nováki 1982, str. 99–103. Vidi i Bóna 1998, str. 47, 101.

¹²⁸ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 43. Nema arheoloških ostataka koji se pouzdano mogu datirati u 9. stoljeće: Filipec 2015, str. 208–209.

¹²⁹ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 33.

¹³⁰ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 26. Prema Anonimu, ovaj grad sagrađen je u vrijeme mađarskog osvajanja.

¹³¹ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 38.

¹³² *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 17. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 105–106.

¹³³ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 26. Prema Anonimu, ovaj grad sagrađen je u vrijeme mađarskog osvajanja. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 55. Lingvističku analizu ovog toponima proveo je János Melich 1925. godine, posljedice čega su vidljive i početkom 21. stoljeća: Melich 1925, str. 103–107. Geografska lokacija navedenog uporišta je vrlo upitna.

¹³⁴ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 41–42. Veza no za srednji vijek, prva arheološka istraživanja okoliše utvrde objavio je Falkenstein (1998, str. 99–102;

- 9 Borsu (Tekovský Hrádok, Barsvárad Slovakia)¹¹²
- 10 Camarum (Komárno, Komárom, Slovakia)¹¹³
- 11 Castrum Ferreum (Vasvár, Hungary)¹¹⁴
- 12 Castrum Salis (=identified as Solivar, Sívár, Slovakia)¹¹⁵
- 13 Civitas Attilae or Curzan (=identified as Budapest–Óbuda, Roman amphitheater, Hungary)¹¹⁶
- 14 Colgoucy (=identified as Hlohovec, Galgóc, Slovakia)¹¹⁷
- 15 Dobuca (Dăbâca, Doboka, Romania)¹¹⁸
- 16 Geuru (Diósgyőr, Hungary)¹¹⁹
- 17 Gumur (Gemer, Gömör, Slovakia)¹²⁰
- 18 Horom (Nova Palanka – Sapaja, Haram, Serbia)¹²¹
- 19 Hungu, Hunguar
(**Uzhhorod**, Ungvár, Ukraine)¹²²
- 20 Keuee (Kovin, Temeskubin, Keve Serbia)¹²³
- 21 Lobors (possibly Voľa, Laborcfalva, Slováchia)¹²⁴
- 22 **Nitra** (Nyitra, Slovakia)¹²⁵

¹¹² The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), 35. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 43–44, 99–100.

¹¹³ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 21.

¹¹⁴ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), 49–50. Archaeological remains from the given site are **not** supporting the datation to the ninth c.: Kiss, Zágohidi 2007, p. 161.

¹¹⁵ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 23.

¹¹⁶ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 48. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 25, 104.

¹¹⁷ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 38.

¹¹⁸ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 17. The datation of the given stronghold to the ninth c. is not proven by the archaeological material: Gáll 2016.

¹¹⁹ The *Gesta Hungarorum*, p. 26. According to Anonymus this castle was erected in the times of the Hungarian conquest. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, p. 56.

¹²⁰ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 34. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 60, 105.

¹²¹ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 34. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 27–28 91–92.

¹²² The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 8. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 54–55. The datation of the given stronghold to the ninth c. **cannot** be proven with the archaeological material.

¹²³ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), The datation of the given stronghold to the ninth c. cannot be proven with the archaeological material 45. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 28–29, 92.

¹²⁴ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 19.

¹²⁵ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 34.

- 32 Trusun (identificirano kao Trenčín, Trencsén, Slovačka)¹³⁵
- 33 Ursuur (identificirano kao Örsúr vára, Mađarska)¹³⁶
- 34 Vlcou (identificirano kao Vukovar, Vukovár, Valkóvár, Hrvatska)¹³⁷
- 35 Vrschia (identificirano kao Orsova, Rumunjska)¹³⁸
- 36 Zabrag (Zagreb/Zágráb, Hrvatska)¹³⁹
- 37 Zecuseu (Dunaszekcső, Szekcső, Mađarska)¹⁴⁰
- 38 Zemlum/Zemlin (Zemplín, Zemplén, Slovačka)¹⁴¹
- 39 Zobolsu (Szabolcs, Mađarska)¹⁴²
- 40 Zoloncaman (Stari Slankamen, Szalánkemén, Srbija)¹⁴³
- 41 Zotmar (Satu Mare, Szatmár, Rumunjska)¹⁴⁴
- 23 Nougrad (Nógrád, Hungary)¹²⁶
- 24 Opar/Olpar (Tiszaalpár, Hungary)¹²⁷
- 25 Posaga (Slavonska Požega, Pozsega, Croatia)¹²⁸
- 26 Purozlou (Poroszló, Hungary)¹²⁹
- 27 Saruuar (Sárvár, probably west of Szatmárnémeti, Hungary)¹³⁰
- 28 Stumtey (=identified as *Šintava*, Sempte, Slovakia)¹³¹
- 29 Sunad (Cenad, Nagycsanád, Romania)¹³²
- 30 Surungrad (Csongrád, Hungary)¹³³
- 31 Titul (Titel, Serbia)¹³⁴
- 32 Trusun (=identified as Trenčín, Trencsén, Slovakia)¹³⁵

1999). Novi pregled ranosrednjovjekovnog arheološkog materijala iz tog područja: Bugarski 2012, str. 28. Datacija utvrđenog lokaliteta u 9. stoljeće ne može se dokazati arheološkim materijalom.

¹³⁵ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 38. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 55–56. Najranija faza utvrde samo se okvirno može datirati u razdoblje od 9. do 11. stoljeća: Michalik 2019, str. 161. Datacija rotunde u 9. stoljeće samo je jedna od mogućnosti.

¹³⁶ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 33–34.

¹³⁷ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 43. Datacija uporišta u 9. stoljeće ne može se potvrditi arheološkim materijalom jer, naime, nisu pronađeni arheoloških ostatci koji se mogu pouzdano datirati u 9. stoljeće: Filipec 2015, str. 209–211. Vidi i Bóna 1998, str. 44–46, 100.

¹³⁸ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 17. Datacija uporišta u 9. stoljeće ne može se potvrditi arheološkim materijalom. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 99.

¹³⁹ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 43. Kratak, ali temeljit pregled arheoloških ostataka na lokalitetu: Filipec 2015, str. 208–209.

¹⁴⁰ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 26. Prema Anonimu, ovaj grad sagrađen je u vrijeme mađarskog osvajanja. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 94.

¹⁴¹ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 19. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 39, 91. Datacija lokaliteta u 9. stoljeće ne može se potvrditi arheološkim materijalom.

¹⁴² *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 26. Prema Anonimu, ovaj grad sagrađen je u vrijeme mađarskog osvajanja. Interpretacija Anonima: Bóna 1998, str. 39, 97–98.

¹⁴³ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 41–42. Lingvističku analizu ovog toponima proveo je János Melich 1925. godine, posljedice čega su vidljive i početkom 21. stoljeća: Melich 1925, str. 83–84. Datacija utvrđenog lokaliteta u 9. stoljeće ne može se potvrditi arheološkim materijalom.

¹⁴⁴ *Gesta Hungarorum* (prijev. Rady), str. 27.

¹²⁶ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 34. The datation of the given stronghold to the ninth c. cannot be proven with the archaeological material. See also Bóna 1998, pp. 102–103.

¹²⁷ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), pp. 20, 22, 32, 39, 41. Archaeological excavations of Tiszaalpár have pointed out the absence of settlement structures to be dated on the turn of the ninth and 10 c.: Bóna, Nováki 1982, pp. 99–103. See also Bóna 1998, pp. 47, 101.

¹²⁸ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 43. There are no archaeological remains, firmly to be dated in the ninth c.: Filipec 2015, pp. 208–209.

¹²⁹ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 33.

¹³⁰ The *Gesta Hungarorum*, p. 26. According to Anonymus this castle was erected in the times of the Hungarian conquest.

¹³¹ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 38.

¹³² The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 17. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 105–106.

¹³³ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 26. According to Anonymus this castle was erected in the times of the Hungarian conquest. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, p. 55. Linguistic analysis of this place name was carried out by János Melich in 1925, with consequences last in also in the beginning of the 21st c.: Melich 1925, pp. 103–107. The geographical location of the given stronghold is highly doubtful.

¹³⁴ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), pp. 41–42. Concerning the Middle Ages, first results of the archaeological investigation of the vicinity of the fort are published by Falkenstein 1998, pp. 99–102; Falkenstein 1999. A new review of the early medieval archaeological material from the given region: Bugarski 2012, p. 28. The datation of the given, fortified site to the ninth c. cannot be actually proven with archaeological material.

¹³⁵ The *Gesta Hungarorum* (transl. Rady), p. 38. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 55–56. The earliest phase of the fortress is to be dated only with a framework-like datation to the 9th–11th c.: Michalik 2019, p. 161. The datation of the rotunda to the ninth c. is only one of the possibilities.

Zaključci

Jedan od prvih izazova u radu s izvornim materijalom bio je stvaranje pouzdane baze podataka. U našoj zbirci podataka spominju se ukupno 72 lokaliteta u Karpatskoj kotlini koji su bili središta moći u 9. stoljeću. Međutim, problem pouzdanosti tih izvora postao je očigledan, jer je prema našoj analizi samo 30 lokacija (oko 42 % svih podataka) moglo biti klasificirano kao potvrđena središta moći. Te lokacije označili smo na tzv. toplinskoj karti, dok smo za one s manjom razinom sigurnosti pripremili zasebne karte.

Teritorijalna rasprostranjenost središta moći u Karpatskoj kotlini tijekom 9. stoljeća pokazuje specifičnu neujednačenost, a ona proizlazi iz dvaju ključnih razloga. Prvi se odnosi na činjenicu što u tom razdoblju nije postojao jedinstveni politički entitet koji bi bio sposoban uspostaviti kontrolu nad većim dijelom Karpatske kotline, a drugi razlog je taj što su novonastali politički entiteti, koji su preuzeli vlast od Avarskog Kaganata, svoja glavna središta uglavnom osnivali izvan same Karpatske kotline.

Mreža gusto raspoređenih središta moći formirala se u sjeverozapadnom dijelu Karpatske kotline. Velika Moravska, kao novi politički entitet koji je nastao nakon propasti Avarskog Kaganata, uspostavila je brojne nove centre moći. Ti centri nisu služili samo kao sjedišta za središnje pripadnike vladajuće elite, već i za poglavare nižeg ranga. Primjeri poput središta u Nitri ili Ducovu predstavljaju ove dvije vrste središnjih mjesta. Posebno važna središta moći prepoznaju se po velikoj koncentraciji utvrđenih naselja u njihovoj neposrednoj okolini, a kao primjeri takvih središta mogu se izdvojiti Uherske Hradište, Nitra, Zalavár i Zagreb.

Za razliku od situacije u sjeverozapadnim dijelovima kotline, u zapadnim i jugozapadnim dijelovima uočava se tek nekoliko središta moći. Ako se izuzmu dvojbena mjesta, na istočnim rubovima Karolinškog Carstva postojalo je vrlo malo središta moći. Potvrđeni primjeri su Zalavár i Kaposszentjakab, a nepouzdana nalazišta su Szombathely, Veszprém i Pécs. Vrlo slična situacija je i u dravsko-savskom međuriječju, gdje su Sisak, Zagreb, Lobar, a možda i Ozalj, Susedgrad i Varaždin bili moguća središta moći, a svi su nastali početkom 9. stoljeća. Dosadašnja istraživanja sugeriraju da poglavari nižeg ranga u zapadnim ili jugozapadnim područjima Karpatske kotline svoju moć nisu

- 33 Ursuur (=identified as Őrsúr vára, Hungary)¹³⁶
- 34 Vlcou (=identified as Vukovar, Vukovár, Valkóvár, Croatia)¹³⁷
- 35 Vrschia (=identified as Orsova, Romania)¹³⁸
- 36 Zabrag (Zagreb/Zágráb, Croatia)¹³⁹
- 37 Zecuseu (Dunaszekcső, Szekcső, Hungary)¹⁴⁰
- 38 Zemlum/Zemlin (Zemplín, Zemplén, Slovakia)¹⁴¹
- 39 Zobolsu (Szabolcs, Hungary)¹⁴²
- 40 Zoloncaman (Stari Slankamen, Szalánkemén, Serbia)¹⁴³
- 41 Zotmar (Satu Mare, Szatmár, Romania)¹⁴⁴

Conclusions

As for the source material, the first difficulty is to create a database of reliable data. In our data collection we have found references about 72 places of the Carpathian basin being power centers of the ninth c. The issue of level of reliability of the source material is clearly shown by the fact, that only 30 of

¹³⁶ The Gesta Hungarorum (transl. Rady), pp. 33–34.

¹³⁷ The Gesta Hungarorum (transl. Rady), p. 43. The datation of the given stronghold to the ninth c. cannot be proven with the archaeological material, as there are no archaeological remains, firmly to be dated in the ninth c.: Filipec 2015, pp. 209–211. See also Bóna 1998, pp. 44–46, 100.

¹³⁸ The Gesta Hungarorum (transl. Rady), p. 17. The datation of the given stronghold to the ninth c. cannot be proven with the archaeological material. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, p. 99.

¹³⁹ The Gesta Hungarorum, p. 43. A short, but thorough overview of the archaeological remains of the given site: Filipec 2015, pp. 208–209.

¹⁴⁰ The Gesta Hungarorum, p. 26. According to Anonymus this castle was erected in the times of the Hungarian conquest. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, p. 94.

¹⁴¹ The Gesta Hungarorum (transl. Rady), p. 19. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 39, 91. The datation of the given site to the ninth c. cannot be proven with the archaeological material.

¹⁴² The Gesta Hungarorum, p. 26. According to Anonymus this castle was erected in the times of the Hungarian conquest. Interpretation of Anonymus: Bóna 1998, pp. 39, 97–98.

¹⁴³ The Gesta Hungarorum (transl. Rady), pp. 41–42. Linguistic analysis of this place name was carried out by János Melich in 1925, with consequences last in also in the beginning of the 21st c.: Melich 1925, pp. 83–84. The datation of the given, fortified site to the ninth c. cannot actually be proven with archaeological material.

¹⁴⁴ The Gesta Hungarorum, p. 27.

pokazivali gradnjom bedema u jednakoj mjeri kao oni u sjeverozapadnom dijelu kotline. Ipak, u nekim slučajevima moguće je pretpostaviti da su potrebu za obrambenim strukturama mogli zadovoljiti već postojeći rimski gradovi i utvrde. Čak i ako su bili djelomično uništeni, njihova obnova zahtijevala bi manje resursa nego izgradnja potpuno novih objekata. U 11. stoljeću, kada je nastalo Ugarsko Kraljevstvo, najmanje dva županijska središta koristila su velikim dijelom sačuvane rimske gradove, a to su bili Sopianae (Pečuh) i Savaria (Sambotel).

Središta moći gotovo u potpunosti izostaju na južnim rubovima Karpatske kotline, koje su Bugari osvojili početkom 9. stoljeća, s obzirom na to da su u ovoj regiji potvrđena samo dva takva centra, Beograd i Sremska Mitrovica (lat. *Sirmium*, grč. *Sirmion*), što je također potvrđeno u pisanim izvorima iz tog vremena. Sva ostala bugarska središta moći u Karpatskoj kotlini, koja su rekonstruirali lingvisti, krajnje su upitna, osobito ona smještena na rubu Velike nizine, kao što su Zemun/Zimony, Slankamen/Szalánkemén, Csongrád, Szolnok, Pešta, Nógrád ili čak Zemplín/Zemplén.¹⁴⁵ U tim slučajevima ni arheološki dokazi ni sustav prostorne organizacije Bugarskog Kaganata ne podržavaju takve pretpostavke. S druge strane, teritorij Transilvanije, Alba Iulia ili čak Blándiana mogu se *grosso modo* prihvatiti kao središta moći Bugara, iako su daljnji arheološki dokazi nužni kako bi ove pretpostavke postale čvrste činjenice.

Karta koja vizualno prikazuje navedeni popis naglašava dobro poznatu činjenicu: teritorijalna rasprostranjenost središta moći u Karpatskoj kotlini tijekom 9. stoljeća bila je izuzetno neujednačena, pogotovo kada se izuzmu dvojbeni primjeri. Mreža središta moći iz tog razdoblja zapravo je ostatak periferije ranije mreže koja je postojala u završnoj fazi Avarskog Kaganata. Dok su središta u centralnom dijelu Karpatske kotline nestala, ona na periferiji, koja su dospjela pod vlast vanjskih sila, uspjela su zadržati ili čak ojačati svoju središnju ulogu. Paralelno s tim, središnji i istočni dio Karpatske kotline karakterizira nedostatak novouspostavljenih ili barem donekle opstalih središta moći u 9. stoljeću. Najvjerojatnije objašnjenje za ovu pojavu jest da su veliki dijelovi Panonske nizine tada bili u zoni tzv. ničije zemlje, bilo zbog njihove privremene nenaseljenosti, što je manje izvjesno, bilo zbog toga što je struktura moći na tom teritoriju bila rascjepkana

these places – that means c. 42 percent of all data – were classified as attested power centres according to our analysis. We have mapped these places on a so-called heat map, and prepared also maps showing places with less tenacity.

The power centers in the Carpathian Basin of the ninth century feature a peculiar territorial spread. This spread is uneven, firstly as a consequence of the fact, that there was no political entity that could exercise power over most of the territory of the Carpathian Basin. Secondly the uneven spread was also affected by the fact, that the new political entities overtaking the power from the Avar Khaganate had usually their main centers outside of the Carpathian Basin itself.

A network of power centers of notable density was created in the northwestern part of the Carpathian Basin. Great Moravia as a new political entity after the decline of the Avar Khaganate had created many new power centers, not only for the seats of the person, belonging to the core of the power structure, but also for chieftains of lesser ranking, e.g. the centers of Nitra or Ducové, representing these two types of central places. The spots of really important power centers are to be recognized also by the fact, that there were here several fortified settlements being formed in the immediate vicinity of each other, cf. Uherske Hradište, Nitra, Zalavár or Zagreb.

Contrary to the situation of the northwestern parts of the basin one can notice only few power centers in the western and southwestern parts. If we exclude the doubtful sites, there were very few power centers on the eastern fringes of the Caroling Empire. Confirmed examples are Zalavár and Kaposszentjakab, uncertain sites are Szombathely, Veszprém, and Pécs. The situation is very similar in the Drava-Sava interfluvies, with Sisak, Zagreb, Lobor and perhaps also Ozalj, Susjedgrad and Varaždin as further possible power centers, all of them emerging in the early ninth century. At the present state of examination, the chieftains of lesser rank apparently did not visualize their power by building ramparts in these western or southwestern regions of the Carpathian Basin in the same quantity as in the northwestern part of the basin, though in some cases one can assume that the need for defensive structures could be fulfilled by the Roman towns and fortresses. Even if these were ruined to some extent, they could be repaired

¹⁴⁵ Melich 1925, str. 83–84, 89–90, 102–104.

i organizirana tek na osnovnoj razini, bez značajnijih vanjskih veza, uslijed čega su ti dijelovi ostali nevidljivi. Pitanje je, međutim, što se točno dogodilo s Prekodunavljem. Naši podatci u tom slučaju su kontradiktorni, jer se među njima može pronaći vrlo malo središta moći. No, tekst *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* te osobito rana mađarska crkvena mreža sugeriraju da su neki zapadni dijelovi tog teritorija bili gušće naseljeni i bolje organizirani nego što se to dosad pretpostavljalo.¹⁴⁶ Očigledno ni vojni pohodi novonastalih političkih entiteta nisu mogli promijeniti takvo stanje. Iako su moravska i bugarska vojska nekoliko puta napadale teritorij, nisu mogle ili nisu bile zainteresirane za uspostavljanje novih središta moći ili pak obnovu starih. Međutim, bez takvih središta ni jedan politički entitet nije mogao stabilizirati svoju vlast na tim prostorima.¹⁴⁷ Vratimo se sada metafori koju smo već koristili u uvodu. Bez središta moći koja su služila kao „svjetionici“ te moći, cijelo područje, iz perspektive širenja iste, ostalo je „u mraku“, bez obzira na to koliko je puta ono bilo zahvaćeno vojnim pohodima.

Teritorijalna rasprostranjenost središta moći koju spominje mađarski Anonim značajno se razlikuje od mreže pouzdano potvrđenih središta moći iz 9. stoljeća. Velik dio tih središta može se smjestiti u zonu ničije zemlje, tj. u Veliku nizinu. S obzirom na tu okolnost, došli smo do zaključka da su bitke i opsade koje opisuje Anonim najvjerojatnije puke izmišljotine,¹⁴⁸ čak i ako su mjesta spomenuta u njegovu djelu bila prirodna središta tog područja kao cjeline i mogu se potvrditi kao najranija središta moći Ugarskog Kraljevstva uspostavljenog oko 1000. godine (npr. županijski gradovi poput Surungrada/Csongráda ili Zobolsu/Szabolcsa). Njegova ideja o teritorijalnom širenju moći u vrijeme mađarskog osvajanja zapravo je projekcija teritorijalnog širenja moći Ugarskog Kraljevstva iz arpadovskog doba. Također, njegov opis osvajanja i političko-geografski okvir koji odražavaju mjesta koja je spomenuo više upućuju na sjećanja s kraja 11. i početka

with less effort than building a new structure. In the eleventh century, when the Hungarian Kingdom was organized, at least two county castles still used the extensive remains of Roman towns, namely Sopianae/Pécs and Savaria/Szombathely.

One can notice an almost total absence of power centers in the southern margins of the Carpathian basin conquered by the Bulgarians in the beginning of the ninth century, as in this region there are but two firm power centers: Belgrade and Sremska Mitrovica (Sirmium in Latin, Sermion in Greek), also attested in the contemporaneous written sources. All other Bulgarian power centers of the Carpathian Basin, reconstructed by linguists, are extremely doubtful, especially those lying in or on the edge of the Great Plain, e.g. Zemun/Zimony, Slankamen/Szalánkemén Csongrád, Szolnok, Pest, Nógrád or even Zemplén / Zemplén¹⁴⁵. In these cases neither the archaeological evidence, nor the spatial organization system of the Bulgarian Khaganate support such a presumption. As for the territory of Transylvania, Alba Iulia or even Bländiana can be *grosso modo* accepted as power centers of the Bulgarians, though we definitely need further archaeological evidence which would turn these presumptions into firm facts.

The map visualizing the list underlines a well-known thing: the territorial spread of the power centers in the Carpathian Basin of the ninth century was extremely uneven, especially when we sort out the doubtful examples. One can recognize that the network visible in the ninth century is the remaining periphery of the earlier network of power centers that existed in the final phase of the Avar Khaganate. While the centers in the central part of the Carpathian Basin submerged, the centers on the peripheries that came under the rule of powers outside the Carpathian Basin preserved or even strengthened their central role. Parallel to this, the central and eastern parts of the Carpathian Basin are characterized by the lack of newly established or even to some extent subsisting power centers in the ninth century. The most likely interpretation of this feature is that large parts of the Great Plain were *no man's land*, either because they were temporarily uninhabited, what is less plausible, or because the power structure of the territory was fragmented and organized only on a very basic level, without notable external connections, and therefore they

¹⁴⁶ F. Romhányi 2021b. Valja naglasiti da su naselja, koja se spominju u *Conversio*, demografski svakako imala središnji položaj, jer su u njima građene crkve, no to ne znači da su bila i središnja mjesta u političkom smislu, tj. ne mogu se sva smatrati središtima moći.

¹⁴⁷ Ovu tezu razradio je István Bóna (1984), a rekonstrukciju strukture moći 9. stoljeća koju je on opisao sazeo je na engleskom jeziku Pál Engel (2001, str. 3–5).

¹⁴⁸ Tezu je prvi formulirao Györffy (1970, str. 1–13).

¹⁴⁵ Melich 1925, pp. 83–84, 89–90, 102–103, 103–104.

remain invisible. The only question is what exactly happened to Transdanubia. In that case our data are contradictory as very few power centers can be detected there, but both the text of the *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* and especially the early Hungarian church network suggest that some, western parts of the territory were more densely populated and better organized than it was presumed¹⁴⁶. Apparently, even the repeated military campaigns led by the newly emerged political entities could not change this situation. Although the Moravian and Bulgarian armies intruded several times into the region, they were either unable or uninterested to establish new power centers or rebuild the old ones. But without these centers they could not stabilize their power either¹⁴⁷. Let us at this point return to a metaphor, already used in the introduction. Without power centers, serving as lighthouses of the given power, the whole area – from the perspective of the spread of power – remained in the dark, no matter how many times it was affected by military campaigns.

The territorial spread of the power centers mentioned by the Hungarian Anonymus gives a totally different pattern as compared to the network of firmly attested power centers of the ninth century. A considerable part of these centers can be located in the *no man's land*, i.e. in the Great Plain. Because of this circumstance, we have come to the conclusion, that the battles and sieges, described by Anonymus are most likely mere confabulations¹⁴⁸, even if the places mentioned in his work were natural central places of the area as a whole and they can be attested as the earliest power centers of the Hungarian Kingdom established around 1000 (e.g. the county castles of like Surungrad / Csongrád or Zobolsu / Szabolcs). His idea of the territorial spread of power in the times of the Hungarian Conquest is not

more than a projection of the territorial spread of power of the Kingdom of Hungary of the Árpáadian Age. Both his description of the conquest and the political-geographical framework reflected by the sites he mentioned point rather to memories of the late eleventh and early twelfth century than to the period around 900.

¹⁴⁶ F. Romhányi 2021b. However, it must be emphasized that the settlements mentioned in the *Conversio* were certainly of central position from a demographic point of view – as churches were built in them –, but this does not involve that they were central places in the political sense of the word, i.e. not all of them can be regarded as power centers.

¹⁴⁷ This thesis was elaborated by István Bóna: Bóna 1984. The reconstruction of power structure of the ninth c. outlined by István Bóna was briefly recapitulated in English by Engel 2001, pp. 3–5.

¹⁴⁸ The thesis was first formulated by Györffy 1970, pp. 1–13.

Literatura / Bibliography

Balcárková 2013

A. Balcárková, Povelkomoravská a mladohradištní keramika datovaná mincemi z Kostic Zadního hrádu, *Archeologické rozhledy* LXV, 2013, 786–824.

Bálint 2010

Cs. Bálint, *Der Schatz von Nagyszentmiklós. Archäologische Studien zur frühmittelalterlichen Metallgefäßkunst des Orients, Byzanz' und Steppe*, Budapest 2010.

Baxa et al. 2005

P. Baxa, V. Ferus et al., Veľkomoravské hroby pri Kostole sv. Margity v Kopčanoch, *Pamiatky a múzeá* 54, nr. 3, 2005, 48–50.

Bednár 1998

P. Bednár, *Archeologické pramene k dejinám Nitry v 9. storočí. Hradiská*, u/in: G. Fusek, M. R. Zemene (ur./eds.), *Dejiny Nitry od najstarších čias po súčasnosť. Vydané pri príležitosti 750. výročia udeľenia kráľovských výsad mestu Nitra*, Nitra 1998, 97–102.

Bednár 2005

P. Bednár, *Nitriansky hrad vo svetle archeologického výskumu*, u/in: M. Rutkay (ur./ed.), *Dávne dejiny Nitry a okolia. Vo svetle najnovších archeologických nálezov*, zborník z konferencie konanej pri príležitosti Dňa Nitranov 2. júla 2005., Nitra 2005, 91–98.

Bednár 2006

P. Bednár, *Nitriansky hrad v 9. storočí (Die Nitraer Burg im 9. Jahrhundert)*, u/in: K. Pieta (ur./ed.), *Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva (Wirtschaftliches und politisches Zentrum des Nitraer Fürstentums)*, Nitra 2006, 205–215.

Bialeková 1978

D. Bialeková, Výskum a rekonštrukcia fortifikácie na slovanskom hradisku v Pobedime, *Slovenská archeológia* 26, nr. 1, 1978, 149–177.

Bloch 1939

M. Bloch, *La société féodale. T. I: La formation des liens de dépendance*, Editions Albin Michel, Paris 1939.

Bóna 1984

I. Bóna, *A népvándorlás kor és a korai középkor története Magyarországon*, u/in: A. Bartha (ur./ed.),

Magyarország története I/1. Előzmények és magyar történet 1242-ig, Budapest 1984, 264–373.

Bóna 1998

I. Bóna, *Az Árpádok korai várai*, Debrecen 1998.

Bóna, Nováki 1982

I. Bóna, Gy. Nováki, Alpár bronzkori és Árpád-kori vára, *Cumania* 7, 1982, 17–268.

Bóna, Szentpéteri 1994

I. Bóna, J. Szentpéteri, *A 9. századi Kárpát-medence népei a történeti és a régészeti források alapján*, u/in: G. Kristó Gyula (gl. ur. / editor-in-chief), *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*, Budapest 1994, 72 (map).

Bugarški 2012

I. Bugarški, *Occupation of the South Pannonian Soil during Antiquity and the Migration Period: Šajkaška revisited*, u/in: V. Ivanišević, M. Kazanski (ur./eds.), *The Pontic-Danubian Realm in the Period of the Great Migration*, Arheološki Institut u Beogradu, Posebna izdanja vol. 51 – Monographies, Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance, vol. 36, Beograd 2012, 11–34.

Bugarški, Ivanišević 2013

I. Bugarški, V. Ivanišević, *Migration Period Finds from Margum: a Possible Interpretation*, *Nyíregyházi Józsa András Múzeumi Évkönyve* LV, 2013, 467–483.

Bühler 2014

B. Bühler, *Der „Schatz“ von Brestovac, Kroatien. Seine kulturellen Beziehungen und technologischen Aspekte*, mit einem Beitrag von Péter Prohászka, Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Band 85, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz 2014.

Buzás et al. 2017

G. Buzás, K. Boruzs, Sz. Merva, K. Tolnai, Régészeti kutatások a visegrádi Sibirik-dombon / Archaeological investigations on Sibirik Hill at Visegrád, *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 2017, 193–235.

Chropovsky 1978

B. Chropovsky (ed.), *Importants sites slaves en Slovaquie*, Bratislava 1978.

Chropovsky 1991

B. Chropovsky, *Nitra und Großmähren*, u/in: H. Brachmann, J. Hermann (ur./eds.), *Frügeschichte*

der europäischen Stadt. Voraussetzungen und Grundlagen, Zentrallinstitut für alte Geschichte und Archäologie Berlin, Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 44, Akademie Verlag, Berlin 1991, 131–136.

Cibulka 1958

J. Cibulka, *Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě*, Praha 1958.

Cs. Sós 1969

A. Cs. Sós, Bericht über die Ergebnisse der Ausgrabungen von Zalavár – Récéskút in den Jahren 1961 – 1963, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae* 21, 1969, 51–103.

Cs. Sós 1973

A. Cs. Sós, *Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert*, Veröffentlichungen der Kommission zur archäologischen Erforschung der spätromischen Raetien der BAW und der Kommission für Bayerische Landesgeschichte bei der BAW, München 1973.

Csömöre 2016

Z. Csömöre (= Čemere), *Utvrdjenja i fortifikacije na tlu Banata od 10. do 16. veka / Forts and fortifications on the territory of Banat region from 10th to 16th century*, doktorska disertacija, Novi Sad 2016.

Curta 2009

F. Curta, The History and archaeology of Great Moravia: an introduction, *Early Medieval Europe* 17, 2009, 238–247.

Čučković 1992

L. Čučković, Ozalj – zaštitna arheološka iskopavanja 1992. godine, *Obavijesti HAD-a* XXIV, 3, Zagreb 1992, 49–52.

Dostál 1975

B. Dostál, *Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec*, Brno 1975.

Dostál 1985

B. Dostál, *Břeclav-Pohansko III. Časné slovanské osídlení*, Brno 1985.

Dragotă, Popescu, Blăjan 2022

A. Dragotă, M. E. Popescu, † M. Blăjan, Graves Belonging to the First Horizon from Alba Iulia-Stăția de Salvare. Discoveries Made during the Archaeological Research from 1980 and 1981, *Slovenská Archeológia* 70, nr. 1, 2022, 119–152.

Dresler, Mazuch 2019

P. Dresler, M. Mazuch, *Mikulčice a Pohansko – zánik velkomoravských center na dva způsoby / Mikulčice and Pohansko – the extinction of Great Moravian centres in two ways*, u/in: B. Kovár, M. Ruttkey (ur./eds.), *Kolaps očami archeologie*, Archaeologica Slovaca Monographiae Communicationes, tomus XXII, Nitra 2019.

Dumitrașcu 1994

S. Dumitrașcu, *Biharea I., săpături arheologice (1973–1980)*, Oradea 1994.

Eggers 1996

M. Eggers, *Das Erzbistum des Method. Lage. Wirkung und Nachleben der kyrillomethodianische Mission*, Slavistische Beiträge, vol. 339, München 1996.

Engel 2001

P. Engel, *The realm of St. Stephen. A History of Medieval Mađarska 895–1526*, London – New York 2001.

Ercegović-Pavlović 1980

S. Ercegović-Pavlović, Rimske i srednjovekovne nekropole u Mačvanskoj Mitrovici / Les necropoles romaines et medievales de Mačvanska Mitrovica, *Sirmium* 12, Beograd 1980.

F. Romhányi 2021a

B. F. Romhányi, Az Alföld Árpád-kori népesedési viszonyai a tatárjárás előtt, *Történelmi Szemle* 63, 2021, 161–191.

F. Romhányi 2021b

B. F. Romhányi, *A veszprémi egyházmegye 11. századi templomhálózata*, u/in: B. Karlinszky, T. L. Varga (ur./eds.), „Capella reginalis”: *A veszprémi püspökség a középkorban*, Veszprém 2021, 241–252.

Falkenstein 1998

F. Falkenstein, *Die Siedlungsgeschichte des Titeler Plateaus. Feudvar. Ausgrabungen und Forschungen in einer Mikroregion am Zusammenfluss von Donau und Theiss*, u/in: B. Hänsel, P. Medović (ur./eds.), *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, vol. 14, Kiel 1998, 99–102.

Falkenstein 1999

F. Falkenstein, Steppeskulturen und Epochen Grenzen am Beispiel einer Siedlungskammer am Donau Theiss Zusammenfluss, Jugoslawien, *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 129, 1999, 107–124.

Febvre 1973

L. Febvre, *Frontière: the word and the concept*, u/in: L. Febvre (ur./ed.), *A New Kind of History*, Routledge and Kegan Paul, London 1973, 208–218.

Fekete 1996

M. Fekete, *Adatok Vélem–Szentvid középkori történetéhez (A lelőhely régészeti kutatásának 100. évében)*, u/in: I. Lengvári (ur./ed.), *In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére*, Pécs 1996, 53–69.

Feld 2007a

I. Feld, Köszeg, Óház, *Castrum, a Castrum Bene egyesület hírlevele* 5, nr. 1, 2007, 147–150.

Feld 2007b

I. Feld, Pinkaóvár (Burg, Ausztria), *Castrum, a Castrum Bene egyesület hírlevele* 5, nr. 1, 2007, 153–155.

Filipec 2015

K. Filipec, *Donja Panonija od 9. do 11. stoljeća*, Sarajevo 2015.

Fóti, Pánya 2022

M. Fóti, I. Pánya, Bács mezőváros középkori és kora újkori térszerkezete, *Belvedere Meridionale* 4, 2022, 73–101.

Fusek 2008

G. Fusek, *Die Nebenareale in der Struktur der großmährischen Burgstadt von Nitra*, u/in: I. Boháčová, L. Polaček (ur./eds), *Burg – Vorburg – Suburbium. Zur Problematik der Nebenareale frühmittelalterlicher Zentren. Internationale Tagungen in Mikulčice VII.*, Brno 2008, 271–290.

Gáll 2016

E. Gáll, Archaeology and Nationalism. The Endless Struggle for Dăbâca (G.: Dobeschdorf, H.: Doboka). Thoughts on research development and archaeological realities, *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2015–2016, 2016, 257–323.

Galuška 1996

L. Galuška, *Uherské Hradiště–Sady – Křesťanské centrum říše velkomoravské*, Brno 1996.

Gergely 2016

K. Gergely, Die Überreste des karolingerzeitlichen Herrenhofes und der Befestigung in Mosaburg/Zalavár (Aufgrund der Ausgrabungen von Géza Fehér und Ágnes Cs. Sós [1951–1966]), *Antaeus* 34, 2016, 287–372.

Gračanin, Bilogrivić 2016

H. Gračanin, G. Bilogrivić, Siscia in Late Antiquity and the Early Middle Ages: Fate of a Post-Roman Town in Southern Pannonia, *Acta Archaeologica Carpathica* 51, 2016, 103–143.

Grbić 1950

M. Grbić, Gradište kod Kikinde, *Starinar*, n. s. 1, 1950, 113–118.

Grbić 1951

M. Grbić, Gradište kod Kikinde, nastavak radova u 1958. godini, *Starinar*, n. s. 2, 1951, 132–138.

Györffy 1970

Gy. Györffy, Anonymus Gesta Hungarorumának kora és hitelessége, *Irodalomtörténeti Közlemények* 74/1, 1970, 1–13.

Györffy 1983

Gy. Györffy, *István király és műve*, Budapest 1983².

Habovštiak 1991

A. Habovštiak, Bratislava – Die Anfänge der heutigen Hauptstadt der Slowakei, u/in: H. J. Brachmann, J. Hermann (ur./eds.), *Frühgeschichte der europäischen Stadt. Voraussetzungen und Grundlagen*, Zentralinstitut für alte Geschichte und Archäologie Berlin, Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 44, Akademie Verlag, Berlin 1991, 159–166.

Hanuliak, Kuzma 1983

M. Hanuliak, I. Kuzma, Vysledky vyskumu vcasno-sredovekeho osidlenia v Mužli – Čenkove, *Archaeologia Historica* 8, 1983, 385–397.

Hanuliak, Kuzma, Šalkovský 1993

M. Hanuliak, I. Kuzma, P. Šalkovský, *Mužla–Čenkove I: Osídlenie z 9.–12. storočia*, Archeologický Ústav Slovenskej Akadémie Vied, Nitra 1993.

Hårdh, Larsson 2002

B. Hårdh, L. Larsson (ur./eds.), *Central Places in the Merovingian and Migration Periods*, Lund 2002.

Hegyi et al. 2022

D. Hegyi, M. Kékesi et al., A veszprémi Szent György-kápolna környezetében végzett 2022. évi feltárás első eredményei, *Magyar régészet online*, 2022, 37–46.

Henning, Ruttkay 2011

J. Henning, M. Ruttkay, *Frühmittelalterliche Burgwälle an der mittleren Donau im ostmitteleuropäischen Kontext: Ein deutsch-slowakisches*

- Forschungsprojekt*, u/in: J. Macháček, Š. Unger-
man (ur./eds.), *Frühgeschichtliche Zentralorte in
Mitteleuropa*, Internationale Konferenz und Kolleg
der Alexander von Humboldt-Stiftung zum 50. Ja-
hrestag des Beginns archäologischer Ausgrabungen
in Pohansko bei Břeclav, 5.–9.10.2009, Břeclav,
Tschechische Republik, Studien zur Archäologie
Europas 14, Bonn 2011, 259–288.
- Herold 2012
H. Herold, Fortified Settlements of the 9th and 10th
Centuries ad in Central Europe: Structure, Function
and Symbolism, *Medieval Archaeology* 56, 2012,
60–84.
- Horedt 1966
K. Horedt, Die Ansiedlung von Blandiana, Rayon
Orăștie am Ausgang des ersten Jahrtausends u. Z.,
Dacia 10, 1966, 261–289.
- Horvat 1954
A. Horvat, O Sisku u starohrvatsko doba na temelju
pisanih izvora i arheoloških nalaza, *Starohrvatska
prosvjeta*, s. III, 3, 1954, 93–104.
- Hrubý 1955
V. Hrubý, Základy kostela na staroslovanském po-
hřebišti ve Starém Městě, Na Valách (Předběžná
studie), *Památky archeologické* 66, 1955, 265–306.
- Hulinek, Čajka 2004
D. Hulinek, M. Čajka, Včasnostredoveké hradiská
na Orave v kontexte hradisk na strednom a západ-
nom Slovensku, *Slovenská archeológia* 52/1, 2004,
77–120.
- Hunfalvy 1876
P. Hunfalvy, *Magyarország ethnographiája*, Buda-
pest 1876.
- Ivanič 2011
P. Ivanič, *Zapadni Slovania v ranom stredoveku*.
História – kultúra – hospodárstvo – náboženstvo,
Nitra 2011.
- Janković 1985
M. Janković, *Beograd u srednjem veku*, u/in: *Ar-
heološko nasleđe Beograda / Archaeological Heri-
tage of Belgrade*, Muzej grada Beograda, katalog
izložbe 27, Beograd 1985, 105–150.
- Janković 1997
M. Janković, *Beograd i njegova okolina od IX do
XI veka*, u/in: *Trudy VI Meždunarodnogo kongressa
slavjanskoj arheologii. Problemy slavjanskoj arhe-
ologii*, vol. 1, Moskva 1997, 42–52.
- Jeremić 2016
M. Jeremić, *Sirmium, grad na vodi. Razvoj urbaniz-
ma i arhitekture od I do VI veka*, Arheološki institut
Beograd, Posebna izdanja 59, Beograd 2016.
- Jovanović 2008
M. Jovanović, Utvrđeno naselje Čarnok kod Vrba-
sa (Pregled istraživanja od 1984. do 2007. godine),
Rad Muzeja Vojvodine 50, 2008, 61–78.
- Jovanović 2012
M. Jovanović, Stratigrafija keltskog naselja Čarnok
u Bačkoj, *Rad Muzeja Vojvodine* 54, 2012, 63–70.
- Kiss 1980
L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Buda-
pest 1980.
- Kiss, Zágorhidi 2007
G. Kiss, Cz. B. Zágorhidi, Vasvár, *Castrum, a Ca-
strum Bene egyesület hírlevele* 5, nr. 1, 2007, 161–
171.
- Korošec 1999
P. Korošec, *Nekropola na Ptujskem gradu*, Pokra-
jinski muzej, Ptuj 1999.
- Kühtreiber 2013
K. Kühtreiber, *Das keramische Fundmaterial und
die frühe Grabbefunde aus den archäologischen
Untersuchungen in den Jahren 1996 und 2000/2001
in St. Stephan*, u/in: N. Hofer (ur./ed.), *Archäologie
und Bauforschung im Wiener Stephansdom. Qu-
ellen zur Baugeschichte des Domes bis zum Ende
des 13. Jahrhunderts*, Wien 2013, 186–223.
- Macháček 2007
J. Macháček, *Pohansko bei Břeclav. Ein frühmitte-
lalterliches Zentrum als sozialwirtschaftliches
System*, Bonn 2007.
- Macháček 2010
J. Macháček, *The Rise of Medieval Towns and Sta-
tes in East Central Europe: Early Medieval Centres
as Social and Economic Systems*, East Central and
Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, Le-
iden – Boston 2010.
- Macháček 2013
J. Macháček, *Great Moravian Central Places
and their Practical Function, Social Significance
and Symbolic Meaning*, u/in: P. Ettel, L. Werther
(ur./eds.), *Zentrale Orte und Zentrale Räume des
Frühmittelalters in Süddeutschland*, Mainz 2013,
235–248.

Madiraca *et al.* 2017

V. Madiraca, V. Koprivnjak, M. Miletić *et al.*, Ransrednjovjekovni nalazi s lokaliteta Brekinjova Kosa (rezultati istraživanja 2011. i 2015. godine), *Archaeologia Adriatica* 11, 2017, 145–215.

Melich 1925

J. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak. A magyar nyelvtudomány kézikönyve* (1.6), Budapest 1925.

Merva 2016

Sz. Merva, '...circa Danubium...' from the Late Avar Age until the Early Árpadian Age – 8th–11th Century Settlements in the Region of the Central Part of the Hungarian Little Plain and the Danube Bend, *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae*, ser. 3, nr. 7, 2016, 353–373.

Michalík 2019

T. Michalík, *Počiatky trenčianskeho hradu. Včasnostredoveké hradisko v Trenčíne*, u/in: P. Jenčík, Z. Staneková (ur./eds.), *Hradiská – svedkovia dávnych čias II, Zborník odborných príspevkov o hradiskách a ich obyvateľoch*, Dolná Mariková 2019, 155–164.

Mitscha-Märheim *et al.* 1954

H. Mitscha-Märheim, A. J. Ohrenberger, B. Saria, Bericht über eine Probegrabung in der mittelalterlichen Burganlage von Burg, *Burgenländische Forschungen* 25, 1954, 184–196.

Molloy *et al.* 2017

B. Molloy, D. Jovanović *et al.*, *The Late Bronze Age fortification of Gradište Idjoš in its regional context*, u/in: B. S. Heeb, A. Szentmiklosi *et al.* (ur./eds.), *Fortifications. The Rise And Fall Of Defended Sites In Late Bronze And Early Iron Age Of South-East Europe*, International Conference in Timișoara, Rumunjska from November 11th to 13th, 2015, *Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte*, vol. 21, Berlin 2017, 161–172.

Molnár 2017

I. Molnár, Online Rövid beszámoló a kaposszentjakabi bencés apátság területén 2016-ban végzett régészeti feltárásról, *Archaeologia – Altum Castrum*, 2017, 2–10.

Müller 1995

R. Müller, Ein karolingerzeitlicher Herrenhof in Zalasabar (Ungarn, Komitat Zala), *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada archeologicko-klasická* 44, 1995, 91–100.

Müller 2010

R. Müller, *Die Gräberfelder vor der Südmauer der Befestigung von Keszthely-Fenékpuszta*, Castellum Pannonicum Pelsonense, vol. 1, Budapest, Leipzig, Keszthely, Rahden 2010.

Petrinec 2000

M. Petrinec, *Ozalj kraj Karlovca, ostruga 9. stoljeće*, u/in: A. Milošević (ur./ed.), *Hrvati i Karolinzi – katalog*, Split 2000, kat. br. II. 24, 97.

Pieta 2007

K. Pieta, *Hradiská Bojná II a Bojná III. Významné sídlo z doby sťahovania národov a opevnenia z 9. storočia*, u/in: K. Pieta, A. Ruttkay, M. Ruttkay (ur./eds.), *Bojná: hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva*, 2. opravené a rozšírené vyd., Nitra 2007, 173–190.

Pieta, Robak 2017

K. Pieta, Z. Robak, *Bojná 2. Nové výsledky výskumov včasnostredovekých hradísk*, vol. 2, Nitra 2017.

Pieta, Robak 2018

K. Pieta, Z. Robak, The Early Medieval Hillfort Bojná-Valy, Slovačka, and its Defence System, *Acta Archaeologica Carpathica* 52, 2018, 171–186.

Pieta, Ruttkay, Ruttkay 2006

K. Pieta, A. Ruttkay, M. Ruttkay (ur./eds.), *Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva*, Nitra 2006.

Piperski 2020

N. P. Piperski, Crkva Franjevačkog Samostana Svete Marije u Baču Srednjem Veku / The Church of the Franciscan Monastery of the Blessed Virgin Mary in Bač in the Middle Ages, *Zbornik Narodnog Muzeja – Beograd* 24, nr. 2, 2020, 9–31.

Placha, Hlavicová 2003

V. Placha, J. Hlavicová, *Devín. Slávny predok našej minulosti*, Bratislava 2003.

Poláček 2009

L. Poláček, 'Die Kirchen von Mikulčice als Spiegel von Glaube und Herrschaft', u/in: H. Friesinger, E. Wamers (ur./eds.), *Glaube, Kult und Herrschaft: Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel und Nordeuropa*, Bonn 2009, 417–436.

Poláček, Mazuch, Baxa 2006

L. Poláček, M. Mazuch, P. Baxa, Mikulčice – Kopčany. Stav a perspektivy výzkumu, *Archeologické rozhledy* 58, nr. 4, 2006, 623–642.

Polla, Slivka, Vallašek 1982

B. Polla, M. Slivka, A. Vallašek, K problematike výskumu hrádkov a hradov na Slovensku, *Archaeologia historica* 7, 1982, 385–411.

Popović 1966

V. Popović, Sirmium, Sremska, lok. »Zidine« ili »Širingrad« u Mačvanskoj Mitrovici – ranosrednjovekovna arhitektura, *Arheološki pregled* 8, 1966, 136–137.

Popović 1967

V. Popović, Sirmium – Mitrovica (Sremska i Mačvanska), *Arheološki pregled* 9, 1967, 131–138.

Popović 1975

V. Popović, „Metodije“ grob i episkopska crkva u Mačvanskoj Mitrovici, *Starinar*, n. s. 24–25 (1973–1974), Beograd 1975, 265–268.

Poulík 1975

J. Poulík, *Mikulčice – sídlo a pevnost knížat velkomoravských*, Academia, Praha 1975.

Prohászka 2001

P. Prohászka, Észrevételek Esztergom 10. századi szerezéhez, *Limes*, Az Árpád-kori Magyarország, 2001, 19–32.

Robak 2024

Z. Robak, Radiocarbon dating of St. George rotunda in Nitrianska Blatnica (Slovačka). An archaeological comment, *Radiocarbon* 66, nr. 1, 2024, 1–8.

Ruttikay 1972

A. Ruttikay, Výskum včasnostredovekého opevneného sídla v Ducovom, okr. Trnava, *Archeol. Rozhl.* 24, 1972, 130–139, 217–220.

Ruttikay 1996

A. Ruttikay, *Mittelalterlicher Friedhof in Ducové, Flur Kostoler, Bez. Trnava: Beitrag zum Studium der Beziehungen zwischen den sog. Reihengräberfeldern und Kirchenfriedhöfen vor dem 13. Jh.*, u/in: *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert*, Symposium Nitra 6. bis 10. November 1994, Bratislava 1996, 391–408.

Ruttikay 1997

A. Ruttikay, Archeologický výskum kostola sv. Michala v Nitre, časť Dražovce a v jeho okolí – informácia o výsledkoch, *Archaeologia historica* 22/1, 1997, 9–20.

Simoni 2000

K. Simoni, *Medvedička kraj Đurđevca*, u/in: A. Milošević (ur./ed.), *Hrvati i Karolinzi – katalog*, Split 2000, kat. br. II. 15, 92–93.

Skriba 2007

P. Skriba, Velem–Szentvid Árpád-kori vára, *Castrum, a Castrum Bene egyesület hírlevele* 5/1, 2007, 150–152.

Stojić 2002

J. Stojić, Objekat VI-VII veka na lokalitetu Višnjevača kod Padeja, *Glasnik Muzeja Banata* 11–12, 2002, 103–138.

Szenthe 2019

G. Szenthe, The ‘Late Avar Reform’ and the long eight century. A tale of the hesitation between structural transformation and the persistent nomadic traditions (7th to ninth century AD), *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 70, 2019, 215–250.

Szenthe, Gáll 2021

G. Szenthe, E. Gáll, A (Needle) Case in Point: Transformations in the Carpathian Basin During the Early Middle Ages (Late Avar Period, 8th–9th century AD), *European Journal of Archaeology* 24 (3), 2021, 345–366.

Szenthe, Gáll 2022

G. Szenthe, E. Gáll, *The Early Medieval Cemetery at Hortobágy-Árkus. The Heritage of an Elite Group from the 8th–10th Century Northern Transisza Region / Hortobágy-Árkus kora középkori temetője. Egy elit csoport hagyatéka a 8–10. századi Észak Tiszántúlról*, *Archaeologia Hungarica* 52, Budapest 2022.

Szentpéteri 2017

J. Szentpéteri, *Térképlapok a 9. századi Kárpát-medencéről*, u/in: M. Takács (ur./ed.), *Az Alföld a 9. században II. Válogatás „Az Alföld a 9. században II. – Új eredmények” című konferencián 2014. május 21–23. között elhangzott előadások anyagaiból (MTA SZAB Székház, Szeged)*, Szeged 2017, 27–52.

Szentpéteri 2019

J. Szentpéteri, *Tülvilági kapcsolatok. A Kárpát-medencei avar korszak hálózati szemléletű megközelítése*, u/in: Cs. Balogh, J. Szentpéteri, E. Wicker (ur./eds.), *Hatalmi központok az Avar Kaganátusban*, Kecskemét 2019, 139–168.

- Szőke 1959
B. Szőke, Fejezetek Győr koraközépkori történetéből, *Arrabona* 1, 1959, 83–99.
- Szőke 2021
B. M. Szőke, *Die Karolingerzeit in Pannonien*, Mainz 2021.
- Szőke, Szőnyi, Tomka 1978/1979
B. M. Szőke, E. T. Szőnyi, P. Tomka, Ausgrabungen auf dem Káptalandomb in Győr (Jahresbericht 1976), *Mitteilungen des Archäologischen Instituts* 8/9, 1978/1979, 137–142.
- Šalkovsky 1989
P. Šalkovsky (gl. ur. / editor-in-chief), *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. az z 13. storocia*, vol. 1, part 1–2, Bratislava, hlavne mesto SSR a západnoslovenský kraj, Archeologický Ústav Slovenskej Akadémie Vied, Nitra 1989.
- Šimek 2000
M. Šimek, *Varaždin, koplje s krilcima početak 9. stoljeća*, u/in: A. Milošević (ur./ed.), *Hrvati i Karolinzi – katalog*, Split 2000, kat. br. II. 45, 105.
- Štefanovičova 1975
T. Štefanovičova, *Bratislavský hrad v 9. – 12. storočí*, Bratislava 1975.
- Štih 2012
P. Štih, Ustoličevanje koroških vojvod med zgodovino in predstavami: problemi njegovega izročila, razvoja in poteka kot tudi njegovo razumevanje pri Slovencih, *Zgodovinski časopis* 66, 3–4, 2012, 306–343.
- Takács 2016
M. Takács, *The Ninth-Century Carpathian Basin on the North-Western Edge of the First Bulgarian State. An Overview of Some Hypotheses and Remarks and Their Evaluation*, u/in: Á. Bollók, G. Csiky, T. Vida (ur./eds.), *Zwischen Byzanz und der Steppe: Archäologische und historische Studien Festschrift für Csanád Bálint zum 70. Geburtstag*, Budapest 2016, 501–517.
- Takács 2021
M. Takács, *Partes inferiores. Tanulmányok a Kárpát-medence déli részének középkori településrégészetről*, *Studia ad archaeologiam Pannoniensia* 22, Budapest 2021.
- Tănase 2008
D. Tănase, Căldări de lut descoperite la Cenad (jud. Timiș) / Clay Pails Discovered at Cenad (Timiș County), *Vasaria Medievalia* I, Bistrița – Cluj-Napoca 2008, 33–42.
- Tomičić 2013
Ž. Tomićić, Castra... super flumen albidum Danubium. O položaju avarske utvrde na Dunavu iz Lorschkih godišnjaka, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 50=516, 2013, 53–70.
- Tomka 1994b
P. Tomka, Győr, u/in: *Korai magyar történeti lexikon*, 1994, 243–244.
- Tomka 2006
P. Tomka, A győri ispáni vár, *Castrum* 3, 2006, 113–116.
- Tomka, Merva 2016
P. Tomka, Sz. Merva, Bácsa-Szent Vid-domb – Eine Siedlung des 9.-10. Jahrhunderts an der Wieselburger Donau, *Antaeus* 34, 2016, 253–285.
- Tóth 1978
E. Tóth, Sabaria-Szombathely karoling vára, *Vasi Szemle* 32, 1978, 396–413.
- Tóth 2015
Zs. Tóth, Jelentés a pécsi székesegyház nyugati oldala előtt, a Cella Trichora I.-től északra végzett megelőző (hitelesítő) régészeti feltárásról (2013.10.30. – 2013.12.11.) és a Cella Trichora I. védőépületének bontása során végzett régészeti felügyeletről (2014.01.08. – 2014.03.19.), *Archaeologia – Altum Castrum*, 2015, 1–31.
- Trifunović 1997
S. Trifunović, Arheološka istraživanja slovenskih naselja u Severnoj Bačkoj i Severnom Banatu, *Rad Muzeja Vojvodine* 39, 1997, 113–135.
- Turčan 2000
V. Turčan, Príspevok k poznaniu včasnostredovekého osídlenia Sv. Jura pri Bratislave, *Zborník Slovenského národného múzea* 94, *Archeológia* 10, 2000, 123–136.
- Turčan 2013
V. Turčan, *Veľkomoravské hradiská*, Bratislava 2013.
- Vályi 1996
K. Vályi, Bolgár és késő avar kori elemek a pusztaszeri település kerámiájában, u/in: Gy. Pálfi, I. Farkas, F. Molnár (ur./eds.), *Honfoglaló magyarság – Árpád-kori magyarság. Antropológia-régészettörténelem*, Szeged 1996, 43–58.

Vékony 1999

G. Vékony, *Komárom-Esztergom megye a honfoglalás korában*, u/in: E. M. Fülöp, J. Kisné Cseh (ur./eds.), *Magyarok térben és időben*, Tudományos Füzetek 11, Tata 1999, 198–202.

Vinski 1959

Z. Vinski, Ausgrabungen in Vukovar, *Archaeologica Iugoslavica* 3, 1959, 99–109.

Vinski 1970

Z. Vinski, O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku / Zur Frage des Bestehens von Schmuckwerkstätten aus altkroatischer Zeit in Siskak, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu* 3, ser. 4, 1970, 45–81.

Vinski, Vinski-Gasparini 1950

Z. Vinski, K. Vinski-Gasparini, *Gradište u Mursunjskom lugu*, Zagreb 1950.

Živković 2011

T. Živković, *Crkvena organizacija u srpskim zemljama*, Rani srednji vek, Beograd 2011.